

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ЛУПАК РУСЛАН ЛЮБОМИРОВИЧ

УДК 339.562:65.012.8(477)

**ІМПОРТОЗАМІЩЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ:
РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Спеціальність 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора економічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному інституті стратегічних досліджень.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Васильців Тарас Григорович,
Регіональний філіал Національного інституту
стратегічних досліджень у м. Львові,
заступник директора

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Бабець Ірина Георгіївна,
ПрАТ ПВНЗ «Запорізький інститут економіки та
інформаційних технологій»,
професор кафедри міжнародних економічних відносин;

доктор економічних наук, доцент
Ревак Ірина Олександрівна,
Львівський державний університет внутрішніх справ
Міністерства внутрішніх справ України,
декан факультету управління та економічної безпеки;

доктор економічних наук, доцент
Рудніченко Євгеній Миколайович,
Хмельницький національний університет,
професор кафедри менеджменту, адміністрування та
готельно-ресторанної справи

Захист відбудеться «01» листопада 2018 р. о 12 год. 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.718.01 у Національному інституті стратегічних досліджень за адресою: 01133, м. Київ, вул. Генерала Алмазова, 18/7.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного інституту стратегічних досліджень за адресою: 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7-а.

Автореферат розісланий «28» вересня 2018 р.

В. о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради

О. В. Собкевич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Однією з найбільш негативних та загрозливих для економічної безпеки України стала тенденція до насичення в значних масштабах внутрішнього ринку імпортними товарами (продукцією), зокрема тими, на виробництві яких економіка держави спеціалізувалася та які експортувала. Загрозами для сталого і структурно збалансованого розвитку внутрішнього ринку України є й те, що проникнення імпорту стосується всіх регіонів держави, ключових видів економічної діяльності та галузей економіки.

Рівень імпортозалежності внутрішнього ринку високий і наявні виражені подальші негативні тенденції до зменшення частки продажу товарів, виготовлених на території України (з 70,5 % до 52,3 % (на 18,2 в. п.) за 2005–2017 рр.). Частка імпорту у внутрішньому споживанні України збільшилася на 9,6 в. п. (з 51,8 % до 61,4 %).

Об'єктивно, що політика імпортозаміщення має реалізуватися та координуватися на центральному рівні управління, проте високими прикладним характером та ефективністю характеризуються організаційно-економічні інструменти державного регулювання на регіональному і місцевому рівнях. Позаяк регіональна політика імпортозаміщення в Україні недостатньо ефективна, це призводить до дестабілізації ситуації на внутрішньорегіональних та локальних ринках, а також спричинює погіршення важливих характеристик економічної безпеки регіональних господарських систем.

Усе це посилює ризики економічної безпеки України, зокрема щодо деформацій і диспропорцій функціонування внутрішньорегіональних ринків, зниження ефективності та сповільнення темпів нарощування внутрішнього виробництва, зменшення надходжень до бюджетів, сповільнення відтворювальних процесів, посилення залежності національної та регіональних економік від кон'юнктури зовнішніх ринків, зростання частки іноземного капіталу в економіці. Безпосередніми загрозами імпортозалежності в системі економічної безпеки держави є закріплення низькотехнологічного та ресурсо- й енергоємного внутрішнього виробництва, послаблення конкурентних позицій вітчизняних суб'єктів базових видів економічної діяльності та їх продукції, посилення монополізації ринків та ускладнення доступу вітчизняних товарів до торгових мереж, низька захищеність споживчого ринку від тінізації та продуктів надлишкового імпорту.

Актуалізувалася необхідність визначення пріоритетних напрямів та інструментів реалізації політики імпортозаміщення, зокрема на регіональному рівні, реалізація яких орієнтована на покращання системно-структурних характеристик функціонування внутрішньорегіональних ринків, витіснення товарів (продукції) некритичного імпорту, у тому числі низькоякісних, контрабанди та фальсифікату, конкурентоспроможними вітчизняними аналогами, демонополізацію ринків і формування здорового конкурентного середовища, раціонального та структурно збалансованого розвитку сфери товарного обігу, формування інтеграційних, коопераційних та кластерних відносин у системі виробництва й розподілу товарів (продукції, послуг), що узгоджується зі зміцненням базисних параметрів економічної безпеки регіонів як невід'ємної передумови економічної безпеки держави.

Проблемам забезпечення економічної безпеки держави присвячені дослідження таких науковців, як В. Бегма, І. Білько, Т. Васильців, О. Власюк, В. Горбулін,

Я. Жаліло, О. Іляш, О. Коваль, О. Ляшенко, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранущенко, І. Ревак, О. Собкевич, О. Шаров, Л. Шемаєва, В. Шлемко, Н. Юрків та ін.

Результати досліджень І. Бабець, В. Борщевського, З. Варналія, Н. Верхоглядової, З. Герасимчук, О. Головченко, А. Двігун, А. Мельник, А. Мокія, Д. Олійник, А. Сухорукова, М. Флейчук, Ю. Харазішвілі, М. Якубовського є вагомим теоретико-прикладним базисом забезпечення економічної безпеки регіону.

Ключові аспекти реалізації державної регіонально-галузевої політики, зокрема в системі економічної безпеки держави, висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних науковців: О. Амоші, В. Апопія, Л. Бальцеровича, Я. Белінської, М. Білопольського, Т. Блудової, В. Бодрова, У. Вайсенбургера, Д. Венцковського, В. Вишневського, А. Гальчинського, В. Гейця, К. Гіршхаузена, А. Даниленка, В. Лагутіна, А. Мазаракі, Т. Осташко, Є. Рудніченка, Є. Савельєва, О. Суходолі, Л. Федулової, Л. Шинкарук та ін.

Аналіз основних праць зазначених науковців дає підстави для висновку про те, що зарубіжними й вітчизняними науковцями зроблено значний внесок у дослідження проблем державної політики імпортозаміщення, безпеки розвитку внутрішнього ринку, забезпечення економічної безпеки регіонів та держави. Водночас недостатньо дослідженими залишаються регіональний аспект імпортозаміщення, теоретико-методологічні засади політики імпортозаміщення на внутрішньому ринку, взаємозв'язки ризиків та загроз, а також засобів їх протидії в системі «політика імпортозаміщення – розвиток внутрішнього ринку – економічна безпека регіональних господарських систем – економічна безпека держави», методика оцінювання імпортозалежності в системі економічної безпеки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з темами наукових досліджень: 1) Національного інституту стратегічних досліджень у межах науково-дослідної роботи «Проект позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки із визначенням нової Стратегії національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0114U003985), де автором визначено систему заходів щодо стимулювання структурної перебудови національної економіки на інноваційних засадах; у межах науково-дослідної роботи «Проект Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році» (номер державної реєстрації 0115U003373), де автором окреслені напрями реалізації структурних реформ у системі забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України; у межах науково-дослідної роботи «Механізми та інструменти модернізації державної регіональної політики» (номер державної реєстрації 0112U000837), де автором розроблені пропозиції щодо підвищення ефективності використання об'єктів торговельно-посередницької інфраструктури; у межах науково-дослідної роботи «Механізми збалансованого регіонального розвитку як складова стратегії модернізації України» (номер державної реєстрації 0113U001160), де автором обґрунтовані пріоритети державної регіональної політики розвитку коопераційних та кластерних відносин у системі виробництва й розподілу товарів; у межах науково-дослідної роботи «Механізми реалізації пріоритетних напрямів соціально-економічної модернізації України на регіональному та місцевому рівнях» (номер державної реєстрації 0114U003194), де автором визначені напрями підвищення

інвестиційної привабливості прикордонних територій західних регіонів України; у межах науково-дослідної роботи «Інструменти забезпечення економічної безпеки України в умовах зовнішньої агресії» (номер державної реєстрації 0116U001475), де автором визначені пріоритети забезпечення інноваційної безпеки України в умовах зовнішньої агресії; у межах науково-дослідної роботи «Економічний розвиток України та економічна безпека держави» (номер державної реєстрації 0115U003109), де автором визначені механізми та засоби врівноваження дисбалансів розвитку внутрішнього ринку України; у межах науково-дослідної роботи «Механізми активізації соціально-економічного розвитку регіонів та громад в умовах децентралізації управління» (номер державної реєстрації 0117U004182), де автором розроблені стратегічні підходи та інструменти реалізації державної регіональної політики імпортозаміщення в Україні; 2) Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові в межах науково-дослідної роботи «Формування господарського механізму розвитку сільських територій та вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій соціально-економічної безпеки України» (номер державної реєстрації 0116U004401), де автором розроблено пропозиції щодо зміцнення економічної безпеки господарських комплексів сільських територій; 3) Львівського торговельно-економічного університету в межах науково-дослідної роботи «Фінансові механізми та інструменти подолання дисбалансів соціально-економічного розвитку України» (номер державної реєстрації 0115U004165), де автором запропоновано фінансово-економічні інструменти державної політики зміцнення економічної безпеки суб'єктів реального сектору економіки на внутрішньому ринку; у межах науково-дослідної роботи «Управління інноваційним розвитком підприємств сфери товарного обігу» (номер державної реєстрації 0116U008696), де автором окреслені системні аспекти розбудови просторово-видової мережі об'єктів торгівлі, орієнтованої на розвиток внутрішнього ринку та продаж товарів вітчизняного виробництва; 4) Національного університету біоресурсів і природокористування України в межах науково-дослідної роботи «Трансформаційна стратегія державного регулювання інформаційного простору як соціально-економічний чинник національної безпеки України» (номер державної реєстрації 0117U003969), де автором запропоновано рекомендації щодо вдосконалення інституційної системи інформаційно-аналітичного забезпечення безпеки розвитку внутрішнього ринку України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення державної політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України в регіональному аспекті.

Для досягнення поставленої мети виконано такі завдання:

- з'ясувати змістово-типологічні характеристики імпортозаміщення як інструменту державної політики розвитку внутрішнього ринку та забезпечення економічної безпеки;
- узагальнити особливості регіональної політики у сфері імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки регіону;
- ідентифікувати теоретичні положення системи економічної безпеки держави та її взаємозв'язки з імпортозаміщенням і регіональним розвитком;

- класифікувати ризики й загрози економічній безпеці в процесі посилення імпортозалежності та здійснити їх проспект на систему економічної безпеки держави;
- узагальнити концептуальні характеристики забезпечення економічної безпеки держави шляхом регулювання імпортозаміщення в регіональному аспекті;
- охарактеризувати загальний стан, тенденції, регіональні та галузево-секторальні особливості імпортозалежності;
- проаналізувати ефективність державної політики імпортозаміщення в контексті розвитку внутрішнього ринку й гарантування економічної безпеки;
- здійснити інтегральне оцінювання імпортозалежності та еластичності її зв'язків з економічною безпекою держави;
- ідентифікувати стратегічні орієнтири політики імпортозаміщення, безпеки розвитку внутрішнього ринку та забезпечення економічної безпеки держави;
- сформуванати напрями інституціональних змін та структурних реформ у контексті реалізації політики імпортозаміщення в регіональному аспекті;
- обґрунтувати модель реалізації інноваційного потенціалу розвитку реального сектору економіки регіонів у контексті реалізації політики імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки держави;
- визначити регіонально-галузеві інструменти реалізації політики імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки;
- розробити інструменти зміцнення економічної безпеки держави та протидії ризикам імпортозалежності на галузево-секторальному рівні;
- сформуванати напрями та засоби державної політики забезпечення конкурентоспроможності базових видів економічної діяльності в контексті реалізації політики імпортозаміщення;
- визначити інструменти державної політики імпортозаміщення на внутрішньому ринку непродовольчих споживчих товарів.

Об'єктом дослідження є процеси формування і реалізації політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки держави.

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних засад, інструментів і засобів реалізації політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки держави в регіональному аспекті.

Методи дослідження. Методологічною і теоретичною основою дисертаційної роботи є сукупність методів та прийомів наукового пізнання, комплексне використання яких дозволило сформуванати теоретико-методологічні і прикладні підходи до дослідження реалізації державної політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки держави в регіональному аспекті, що забезпечило достовірність отриманих результатів і висновків. У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи: *теоретичного узагальнення* – для визначення змістово-типологічних характеристик імпортозаміщення та напрямів дестабілізації системи економічної безпеки (п. 1.1, п. 2.1); *групування* – для обґрунтування сутнісних характеристик регіональної політики у сфері імпортозаміщення та її ролі у забезпеченні економічної безпеки (п. 1.2); *аналізу та синтезу* – з метою узагальнення концептуальних взаємозв'язків системи економічної безпеки держави та реалізації державної політики імпортозаміщення (п. 1.2, п. 1.3); *історичного пізнання* – під час дослідження світового досвіду у сфері пріоритетів,

інструментів та результатів реалізації політики імпортозаміщення (п. 1.4); *структурно-функціональний* – для типологізації ризиків і загроз економічній безпеці держави та її регіонів у процесі посилення імпортозалежності (п. 2.1); *систематизації* – для ідентифікації регіональних аспектів забезпечення економічної безпеки держави в процесі регулювання імпортозаміщення (п. 2.2); *індукції та дедуції* – для узагальнення послідовності та підходів методології оцінювання імпортозалежності й ефективності політики імпортозаміщення (п. 2.3); *головних компонент* – у процесі формування методики оцінювання ефективності державної регіональної політики імпортозаміщення та розрахунків інтегрального показника імпортозалежності і економічної безпеки держави та регіонів (п. 2.3, п. 3.4); *статистичного аналізу і групування* – під час дослідження загальних, регіональних та галузево-секторальних тенденцій імпортозалежності (п. 3.1, п. 3.2, п. 3.3); *абстрактно-логічний* – у процесі формування теоретико-практичних узагальнень щодо ефективності державної регіональної політики імпортозаміщення і гарантування економічної безпеки (п. 3.3); *кореляційно-регресійного аналізу* – з метою проведення інтегрального оцінювання імпортозалежності та еластичності її зв'язків з економічною безпекою держави (п. 3.4); *стратегічного управління* – під час обґрунтування стратегічних орієнтирів політики імпортозаміщення та безпеки розвитку внутрішнього ринку (п. 4.1, п. 4.2, п. 4.3); *структурного аналізу* – для визначення регіональних і галузевих пріоритетів та інструментів реалізації державної політики імпортозаміщення (п. 4.2, п. 5.1); *системного проектування* – для розробки пропозицій щодо реалізації інноваційного потенціалу зміцнення конкурентоспроможності суб'єктів базових видів економічної діяльності (п. 4.3, п. 5.2, п. 5.3); *експертного опитування* – з метою виявлення фахової думки експертів стосовно інституційного базису та ресурсного забезпечення політики імпортозаміщення (п. 5.4); *монографічний* – для дослідження інструментарію політики імпортозаміщення на ринку непродовольчих споживчих товарів (п. 5.5).

Інформаційну та статистичну основу дисертації становлять законодавчі та нормативні акти України, матеріали Державної служби статистики України, Національного банку України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, офіційні звіти та аналітичні видання міжнародних і вітчизняних економічних організацій, матеріали маркетингових досліджень внутрішнього ринку, результати експертних опитувань, наукові праці провідних вчених у вітчизняних і зарубіжних виданнях, матеріали науково-практичних конференцій, інформаційні ресурси мережі Internet.

Наукова новизна одержаних результатів. Основні положення й результати дисертаційної роботи, що визначають її наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

– розроблено концепцію та методологічні засади імпортозаміщення на внутрішньому ринку в системі забезпечення економічної безпеки держави, які передбачають застосування комплексу цілей, завдань, методів, інструментів та засобів запобігання загрозам і зміцнення економічної безпеки на мезо- і макрорівнях шляхом досягнення необхідних змін у стратегічній послідовності завдань: ефективна політика імпортозаміщення → розвиток внутрішнього ринку → зміцнення економічної безпеки регіону → мінімізація комплексу системних загроз економічній безпеці держави;

– науково обґрунтовано теоретико-методологічні положення системного підходу до імпортозаміщення на засадах інституціональних змін (зорієнтованих на формування повноцінного нормативно-правового, інституційно-організаційного, нормативно-методичного, інформаційно-аналітичного, суспільно-психологічного забезпечення) та структурних реформ (націлених на формування структурних співвідношень у сферах фінансово-ресурсного забезпечення, інфраструктури, виробництва, обігу та споживання, якості і конкурентоспроможності, маркетингу, просування і збуту товарів (продукції, послуг), розміщення продуктивних сил, інвестиційно-інноваційної та ділової активності, міжфункціональної та міжгалузевої співпраці);

– розроблено структурно-ієрархічну модель міжрівневих зв'язків завдань та результатів імпортозаміщення в системі економічної безпеки (держава – регіон – підприємство), що базується на сукупності взаємовпливів, цільових орієнтирів та відповідних інструментів їх реалізації за складовими безпеки: фінансовою, інвестиційно-інноваційною, зовнішньоекономічною, соціально-демографічною, продовольчою, енерго-ресурсною, маркетинговою і виробничою;

удосконалено:

– методичний інструментарій оцінювання імпортозалежності шляхом доповнення використовуваних підходів із застосуванням коефіцієнтів покриття експортом імпорту, імпортової квоти, випередження ВВП над імпортом, частки імпорту у внутрішньому споживанні методичним підходом до позиціонування регіонів держави за значеннями коефіцієнтів імпортозалежності та динамікою їх зміни, що дозволяє формувати висновки за рівнем імпортозалежності в регіональному аспекті та диференціювати регіони за станом проблемної ситуації, відстежувати як поточну імпортозалежність, так і тенденції її зміни;

– інструменти регіональної політики імпортозаміщення, які відрізняються поєднанням, узгодженням, а через це й отриманням синергічного ефекту внаслідок комплексного впливу політики імпортозаміщення на сегменти внутрішнього ринку, пріоритетні сфери господарських комплексів, функціонально-процесні елементи, структурні компоненти та просторові характеристики регіонального розвитку, як важливу передумову економічної безпеки держави;

– концептуальні та прикладні засади державної політики формування й ефективного використання інноваційного потенціалу як засадничої передумови конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, а відтак і його спроможності до протидії імпортозалежності за рахунок запровадження так званого селективного підходу та розробки матриці регіональних особливостей економіко-ресурсного потенціалу, стану функціонування господарських комплексів та інструментів інноваційного розвитку, із застосуванням якої здійснюється обрання найефективніших засобів державного регулювання;

– прикладні інструменти стратегування державної політики імпортозаміщення шляхом обґрунтування положень диференційованих стратегій для регіонів держави з різним рівнем і характеристиками імпортозалежності, зокрема розроблено та обґрунтовано стратегії: агресивної протидії споживчому імпорту та насичення внутрішнього ринку товарами місцевого виробництва; послідовної диверсифікації виробництва з експортоорієнтованого на внутрішній ринок; активізації

міжрегіональної співпраці; фокусування та концентрованого зростання; збереження високих темпів розвитку внутрішнього виробництва та імпортозаміщення;

– методико-прикладні засоби державної політики зміцнення економічної безпеки суб'єктів реального сектору економіки за рахунок доповнення ресурсно-функціонального підходу інституціональним, за якого інструменти й засоби державного регулювання спрямовуються на нівелювання структурних та інституціональних загроз посилення імпортозалежності, що дозволяє ув'язати завдання зміцнення економічної безпеки підприємницького сектору та зниження рівня імпортозалежності внутрішнього ринку;

набули подальшого розвитку:

– сутнісні характеристики поняття регіональної політики імпортозаміщення, зокрема, на відміну від підходу, коли це комплекс заходів, орієнтованих на витіснення з внутрішнього ринку продуктів імпорту, доведено необхідність закладення в основу поняття покращання співвідношень з-поміж виробництва, імпорту та споживання, а також мінімізації системних ризиків і загроз імпортозалежності внутрішньорегіонального та локальних ринків, що дозволяє сконцентрувати ресурси і зусилля у більш проблемних сферах і сегментах, орієнтуватися на стратегічно важливі види економічної діяльності, які мають потенціал розвитку, збалансовано підійти до регулювання сфер споживання та виробництва, обміну та розподілу, узгодити політику імпортозаміщення зі заходами з демонополізації ринків, детінізації та легалізації торгівлі і економічних відносин, протидії корупції тощо;

– класифікація ризиків і загроз економічної безпеки держави, яку доповнено загрозами посилення імпортозалежності за такими класифікаційними ознаками: негативні наслідки дестабілізації внутрішнього ринку; сфери деформації системи суспільного відтворення; девіантні процеси у бізнес-середовищі; джерела «втечі» капіталу; чинники «пригнічення» факторних конкурентних переваг;

– методика оцінювання міри впливу стану імпортозалежності на економічну безпеку держави, зокрема на основі коефіцієнтів імпортозалежності (імпортозаміщення) та індикаторів зовнішньоекономічної безпеки запропоновано розрахунок інтегрального коефіцієнта імпортозалежності та оцінювання міри зв'язку між інтегральними значеннями імпортозалежності регіонів та їх економічної безпеки, визначення ключових параметрів імпортозалежності, що впливають на зміну інтегрального стану економічної безпеки держави;

– підхід до формування системи стратегічних пріоритетів державної політики імпортозаміщення на засадах їх узгодження зі спектром критичних загроз економічній безпеці в умовах високої імпортозалежності, упровадження «запобіжників» їх упередження, формування повноцінної сукупності системних передумов імпортозаміщення, що дозволило обґрунтувати стратегічні пріоритети державної політики імпортозаміщення за напрямками: розширене відтворення господарської діяльності та капіталу галузей і базових видів економічної діяльності; раціональні співвідношення ключових структурних характеристик внутрішнього ринку; інноваційний розвиток на всіх стадіях суспільного відтворення; формування базових умов конкурентного та регуляторного середовища; збалансування сегментів внутрішнього ринку, їх інфраструктури та ресурсного забезпечення;

– засоби державної політики зміцнення конкурентоспроможності суб'єктів реального сектору економіки, що відрізняються зміщенням акцентів з класичних методів державної підтримки і стимулювання посилення конкурентних переваг підприємств на стратегію з трьома векторами реалізації: поліпшення складових конкурентоспроможності бізнесу на внутрішньому ринку (фінансово-інвестиційної, управлінської, імпортозахисної, інтелектуально-кадрової, маркетингово-логістичної, товарної, техніко-технологічної); нарощування та ефективного використання нематеріальної компоненти (прав на результати інтелектуальної творчої діяльності, інноваційно-технологічних, інформаційно-цифровізаційних розробок та інших нематеріальних активів); розвиток експортного потенціалу, зокрема його інституційної та фінансово-ресурсної інфраструктури;

– засоби сегментно-секторальної державної політики імпортозаміщення, які відрізняються оптимізацією ресурсного та організаційного забезпечення, оскільки зусилля спрямовуються безпосередньо у сегменти та сектори внутрішнього ринку з критичним рівнем імпортозалежності зі застосуванням таких інструментів, як інституційно-фінансовий, інституційно-проектний, економічної інтеграції та партнерства, маркетингово-інформаційний, організаційно-трансграничний, міжгалузевої співпраці.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання теоретико-методологічних і науково-прикладних засад реалізації політики імпортозаміщення та розвитку внутрішнього ринку в системі забезпечення економічної безпеки органами центральної, регіональної та місцевої влади, а також в освітньому процесі вищих навчальних закладів.

Пропозиції щодо вдосконалення державної політики реалізації структурних реформ у системі забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України враховані під час підготовки аналітичних доповідей до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України» та інформаційно-аналітичних матеріалів Національного інституту стратегічних досліджень (довідка № 293/451 від 12.07.2018 р.). Рекомендації щодо узгодження стратегічних пріоритетів імпортозаміщення з базисними параметрами безпеки розвитку внутрішнього ринку, реалізації механізмів трансграничного та міжрегіонального співробітництва, підвищення ефективності використання об'єктів торговельно-виробничої та транспортно-логістичної інфраструктури враховані під час виконання наукових досліджень Регіональним філіалом Національного інституту стратегічних досліджень у м. Львові (довідка № 1/15 від 25.07.2018 р.).

Пропозиції щодо вдосконалення механізмів і засобів державної політики забезпечення розвитку господарських комплексів на регіональному і місцевому рівнях використані Комітетом Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя (довідка № 130/08-231 від 05.09.2017 р.). Наукові напрацювання та рекомендації щодо посилення системи державного регулювання і контролю у сфері функціонування внутрішнього аграрного ринку та фінансово-інвестиційного забезпечення реалізації заходів імпортозаміщення використані під час формування і вдосконалення положень Закону України «Про розвиток сільського господарства та сільських територій в 2017–2020 рр. (інтегральне село)» у діяльності Комітету Верховної Ради України з питань аграрної політики та земельних відносин (довідка № 46 від 28.09.2017 р.).

Наукові розробки та рекомендації щодо покращання якісних характеристик функціонування і розвитку внутрішнього споживчого ринку та переходу вітчизняних виробників до реалізації експортоорієнтованої стратегії використані Хмельницькою торгово-промисловою палатою (довідка № 22-01/507 від 08.09.2017 р.). Науково-практичні рекомендації щодо системного посилення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання на регіональному рівні використані Львівською обласною асоціацією малого і середнього підприємництва (довідка № 2/18 від 25.01.2018 р.). Рекомендації, які стосуються проведення моніторингу зміни тенденцій на ринку імпортозамінної продукції, а також ефективності реалізації інвестиційних проектів, функціонування і розвитку імпортозамінних виробництв, впроваджені у практичну діяльність та використовуються Інститутом міжнародних економічних досліджень (довідка № 10/05 від 15.03.2018 р.).

Результати дослідження використовуються в навчальному процесі під час викладання дисциплін «Міжнародна економічна діяльність України», «Конкурентоспроможність підприємства», «Бізнес-планування», «Проектний аналіз», «Економіка біржової торгівлі» у Львівському торговельно-економічному університеті (довідка № 586/01-1.08 від 27.07.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та методологічні положення і результати дисертації доповідалися та одержали схвалення на міжнародних, всеукраїнських і вузівських науково-практичних конференціях, зокрема *міжнародних*: «Научният потенциал на света» (м. Софія, Республіка Болгарія, 2015 р.); «Соціально-економічний розвиток України в умовах співпраці з Європейським Союзом» (м. Миколаїв, 2016 р.); «Розвиток національної економіки України: нові реалії та можливості в умовах євроінтеграції» (м. Запоріжжя, 2016 р.); «Сучасні тенденції розвитку світової економіки» (м. Харків, 2017 р.); «Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти» (м. Львів, 2017 р.); «Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи» (м. Львів, 2017 р.); «Трансформаційні зміни національної економіки в умовах євроінтеграції» (м. Дубляни, 2017 р., 2018 р.); «Strategiczne pytania światowej nauki» (м. Перемишль, Республіка Польща, 2018 р.); «Věda a technologie: krok do budoucnosti-2018» (м. Прага, Чеська Республіка, 2018 р.); «Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози» (м. Львів, 2018 р.); «Конкурентні стратегії розвитку України в глобальній економіці» (м. Київ, 2018 р.); *всеукраїнських*: «Функціонування економічних систем в умовах постіндустріального розвитку» (м. Харків, 2015 р.); «Фінансово-економічний розвиток України в умовах євроінтеграції» (м. Львів, 2015 р.); «Стратегічні перспективи розвитку економічних суб'єктів в нестабільному економічному середовищі» (м. Кременчук, 2017 р.); «Економічний розвиток України: поступ у ХХІ століття» (м. Київ, 2017 р.); «Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень» (м. Львів, 2017 р.); «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформації економіки» (м. Дніпро, 2017 р.); «Фінансово-економічні механізми підтримки суб'єктів реального сектору економіки України в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС» (м. Львів, 2017 р.);

«Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах глобалізації» (м. Львів, 2017 р.); *вузівських*: «Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції» (м. Львів, ЛКА, 2015 р.); «Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції» (м. Львів, ЛТЕУ, 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в одній одноосібній монографії (обсягом 32,6 д. а.), чотирьох колективних монографіях (8,2 д. а. належить особисто автору), двох навчальних посібниках (14,3 д. а. належить особисто автору), одному підручнику (0,6 д. а. належить особисто автору), 36 статтях у фахових наукових виданнях України (з них дві в електронних наукових виданнях, 23 у виданнях, які входять до міжнародних наукометричних баз, у тому числі дві у виданнях, що входять до наукометричної бази SciVerse Scopus, одна – до наукометричної бази Web of Science), 22 публікаціях апробаційного характеру, шести аналітичних доповідях, чотирьох аналітичних записках. Загальна кількість публікацій за темою дисертації становить 77 найменувань, з них 30 одноосібних. Загальний обсяг наукових праць становить 83,5 д. а., з них особисто автору належить 72,1 д. а.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 639 сторінок, у тому числі 407 сторінок основного тексту. Робота містить 36 рисунків (з них 17 на окремих сторінках) та 17 таблиць (з них сім на окремих сторінках), а також 12 додатків, розміщених на 121 сторінці. Список використаних джерел налічує 547 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, висвітлено наукову новизну та теоретичне і практичне значення одержаних результатів, їх апробацію із зазначенням особистого внеску автора.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади імпортозаміщення, регіональної економіки та забезпечення економічної безпеки**» з'ясовано змістово-типологічні характеристики імпортозаміщення як інструменту державної політики розвитку внутрішнього ринку та забезпечення економічної безпеки, узагальнено особливості регіональної політики у сфері імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки, ідентифіковано теоретичні положення системи економічної безпеки держави та її взаємозв'язки з імпортозаміщенням і регіональним розвитком, а також досліджено світовий досвід державної політики імпортозаміщення та його регіональні особливості.

У сфері економічної безпеки, регіонального розвитку та функціонування внутрішнього ринку імпортозаміщення є важливим системним напрямом державного регулювання, який позначається на головних сферах і складових безпеки національного господарства. Наукові твердження та висновки підтверджують високу різноманітність ознак і характеристик поняття «імпортозаміщення», що закономірно з огляду на варіативність стратегії, мети, засобів та цільових орієнтирів державного регулювання в цій сфері. Загальноутвердженими вважаються підходи, в яких імпортозаміщення складається з ознак: адміністративно-протекціоністської (засіб, процес, стратегія) та економічно-ліберальної (умова, здатність, стан, напрям). У

контексті державної безпекової політики підхід з позиції, коли відцентровим об'єктом виступають параметри функціонування внутрішнього ринку, де формується система вертикально-горизонтальних соціально-економічних відносин, має значно вищу ефективність.

Визначальною є роль імпортозаміщення в забезпеченні системного та структурно збалансованого розвитку внутрішнього ринку і виробничо-посередницької сфери, нагромадженні та ефективному використанні фінансово-інвестиційного капіталу, формуванні здорового конкурентного середовища. Такий вплив позитивно позначається на економічній безпеці держави, оскільки значною мірою визначає рівень самодостатності, самостійності, стабільності та стійкості, інноваційного розвитку економіки.

Державна політика імпортозаміщення, що претендує на високу ефективність, є системним процесом та реалізується на всіх рівнях управління. На центральному рівні здійснюються планування і загальна координація політики імпортозаміщення, а на регіональному та місцевому рівнях реалізуються прикладні завдання державного регулювання в цій сфері, як-от: формування економіко-правового середовища, підтримка місцевого виробника, вплив на споживчий ринок та посередницьку сферу. Отже, регіональна політика імпортозаміщення є окремим невід'ємним напрямом державної політики, що реалізується з метою подолання системних ризиків і загроз імпортозалежності внутрішньорегіонального та локальних ринків (рис. 1).

Регіональна політика імпортозаміщення відіграє важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави, що підтверджується впливом її на відновлення та становлення конкурентоспроможного виробництва, функціонування й розвиток внутрішнього ринку та інші процеси суспільного економічного відтворення. Крім того, регіональна політика імпортозаміщення чинить істотний вплив на кожен зі складових економічної безпеки регіону, позитивний характер якого можна оцінити в контексті реалізації певного набору заходів.

Ключовий характер державної політики імпортозаміщення проявляється у її взаємозв'язках з елементами системи економічної безпеки держави. Такий вплив реалізує функціонально-процесні (виробництво, обмін, розподіл, споживання; регулювання, структурні зміни, інституційні реформи; наявність природно-сировинних ресурсів; стабільність та стійкість національної економіки; наявність можливостей до саморозвитку та прогресу національного господарства), структурні (макроекономічна, виробнича, фінансова, інвестиційно-інноваційна, продовольча, зовнішньоекономічна тощо) та просторові (збалансований розвиток територій та активне відтворення їх природно-ресурсного потенціалу, просторово-територіальні пропорції соціально-економічного розвитку, структура секторальних сфер життєздатності суспільства, концентрація потенціалу підприємницької активності) компоненти системи забезпечення економічної безпеки держави. У процесі імпортозаміщення відбуваються позитивні зміни у сферах детермінант протидії імпортозалежності, сегментах внутрішнього ринку, пріоритетних сферах державного регулювання. Такі взаємозв'язки та взаємовпливи в процесі державної політики імпортозаміщення дають змогу забезпечити соціально-економічний регіональний розвиток та безпеку.

Рис. 1. Елементи сутнісної характеристики регіональної політики імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки

Значна роль у процесі формування та реалізації державної політики імпортозаміщення відводиться узагальненню як позитивних практик, так і прорахунків світового досвіду державного регулювання в цій сфері, що особливо важливо й у контексті врахування можливих ризиків і загроз для економічної безпеки держави в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективах. Доречним є врахування позитивних практик реалізації інструментів підтримки видів економічної діяльності, розвитку високотехнологічних галузей економіки, відновлення внутрішньоторговельного потенціалу. Водночас слід оцінювати і моделювати вплив

протекціоністського підходу до імпортозаміщення на закритість та монополізацію внутрішнього ринку, зниження інвестиційно-інноваційної активності, погіршення зовнішньоторговельного балансу та інші системні загрози планового, стабільного і довгострокового розвитку національного господарства.

У другому розділі «**Методологія оцінювання загроз імпортозалежності та ефективності реалізації державної політики імпортозаміщення на регіональному рівні**» визначено ризики й загрози економічній безпеці регіону в процесі посилення імпортозалежності та їх prospect на систему економічної безпеки держави, узагальнено концептуальні характеристики забезпечення економічної безпеки держави шляхом регулювання імпортозаміщення на регіональному рівні, обґрунтовано методичні підходи до оцінювання імпортозалежності та ефективності державної регіональної політики імпортозаміщення в контексті забезпечення економічної безпеки.

У міру насичення внутрішньорегіонального та локальних ринків імпортними товарами посилюється рівень ризиків і загроз дестабілізації системи економічної безпеки регіону, що призводить і до посилення негативних макроекономічних тенденцій, порушень у структурно-функціональних сферах системи національного господарства, а також чинить негативний вплив на складові економічної безпеки держави (рис. 2).

Мінімізації ризиків та загроз економічній безпеці держави в процесі посилення імпортозалежності потрібно протиставити ефективні заходи державної політики, що, з одного боку, забезпечують збалансований територіальний розвиток, а з іншого – покращання політики імпортозаміщення в галузевому аспекті. За такого підходу реалізуються завдання: створення регіональних (місцевих) фондів фінансово-інвестиційної підтримки та запровадження стимулюючої системи оподаткування виробників імпортозамінної продукції; розбудови регіональної інфраструктури та поліпшення бізнес-середовища формування й розвитку інтегрованих виробничо-господарських структур; посилення міжрегіональної соціально-економічної інтеграції та налагодження ефективної внутрішньогалузевої і міжгалузевої кооперації; посилення дієвості законодавчих механізмів легалізації та недопущення тіньових імпортних потоків товарів на внутрішньому ринку; формування місткого внутрішньорегіонального ринку з оптимальною структурою пропозицій і продажів вітчизняних та імпортних товарів; забезпечення підвищення платоспроможного попиту населення на продукцію вітчизняного виробництва.

Існує достатня кількість методичних підходів до оцінювання імпортозалежності та ефективності державної політики імпортозаміщення. Переважно використовуються коефіцієнти покриття експортом імпорту, імпортової квоти, випередження ВВП над імпортом та інші. Їх врахування та об'єднання доцільно вважати основою аналізу та формування інформаційно-аналітичної бази у сфері державної політики імпортозаміщення. Водночас подальший розвиток методики оцінювання в аналізованій сфері передбачає формування висновків не лише відносно імпортозалежності економіки та її регіональних господарських комплексів, а й ефективності і витратомісткості державної політики в цій сфері, чому слугуватиме використання методики, коефіцієнт ефективності якої відображає порівняння позитивного ефекту від приросту обсягів внутрішньорегіонального виробництва,

збільшення обсягів інвестицій у розвиток імпортозамінного виробництва, зростання зайнятості і оплати праці, приросту надходжень до місцевих бюджетів з витратами центральних, регіональних та місцевих органів влади, суб'єктів господарювання, суспільно-громадських організацій на реалізацію заходів у сфері імпортозаміщення.

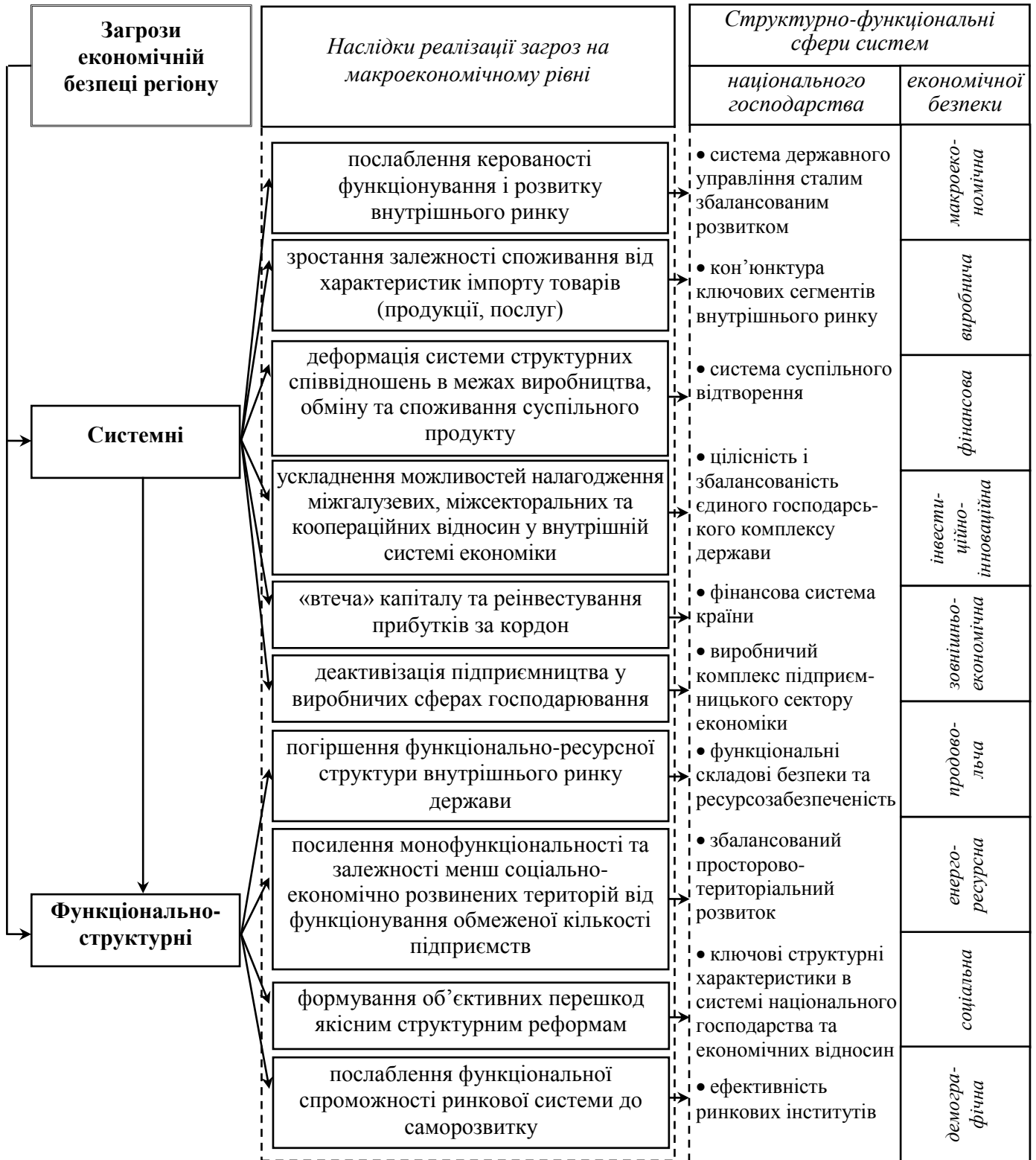

Рис. 2. Проекція реалізації впливу загроз економічній безпеці регіону в процесі посилення імпортозалежності на систему економічної безпеки держави

У третьому розділі «Оцінювання впливу імпортозалежності на стан економічної безпеки України в регіональному аспекті» охарактеризовано загальний стан, тенденції, регіональні та галузево-секторальні особливості імпортозалежності України, проаналізовано ефективність державної політики імпортозаміщення в контексті розвитку внутрішнього ринку і гарантування економічної безпеки держави, здійснено інтегральне оцінювання імпортозалежності та еластичності її зв'язків з економічною безпекою держави.

Результати проведеного оцінювання підтвердили високий рівень імпортозалежності внутрішнього ринку України та виражені тенденції до її посилення і зростання критичних загроз економічній безпеці держави. За 2005–2016 рр. частка продажу вітчизняних товарів зменшилася з 70,5 % до 55,8 % (на 14,7 в. п.), середньорічні темпи зростання імпорту товарів становили 19,6 % та перевищували темпи зростання продажу вітчизняних товарів, частка імпорту у внутрішньому споживанні перевищувала 50,0 %, частка імпорту у ВВП в окремих періодах сягала 60,0 %, експорт покривав імпорт у середньому щороку не більше ніж на 90,0 %, а випередження імпорту над експортом у середньому щороку становило понад 3,0 % (табл. 1).

Таблиця 1

Показники імпортозалежності України у 2005, 2008–2016 рр.

Показники	Роки										Абсолютні відхилення, ±	
	2005	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2016 / 2005	2016 / 2015
Частка товарів, виготовлених на території України, у структурі роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств, %	70,5	63,1	67,4	64,3	61,9	58,9	57,2	57,8	58,1	55,8	-14,7	-2,3
Частка продажу товарів вітчизняного виробництва у структурі оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі, %	71,8	65,6	66,8	66,5	63,9	58,9	54,3	48,5	46,9	44,6	-27,2	-2,6
Коефіцієнт покриття експортом імпорту товарів і послуг	1,03	0,86	0,97	0,95	0,93	0,90	0,90	1,06	1,09	1,01	-0,02	-0,08
Частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, %	58,1	57,9	54,1	58,9	65,7	60,6	55,2	57,5	62,8	61,4	3,3	-1,4
Імпортна квота, %	50,6	54,9	48,1	53,7	60,6	57,2	52,9	52,1	54,5	56,2	-5,6	1,7
Коефіцієнт випередження ВВП над імпортом	1,10	0,92	1,14	0,90	0,89	1,06	1,08	1,02	0,96	0,97	-0,13	0,01

Загальний стан імпортозалежності є передумовою для реалізації політики імпортозаміщення на регіональному рівні. Тому ключові його прояви позначилися й на вітчизняному субрегіональному рівні. У підсумку високий рівень імпортозалежності внутрішнього ринку (за роздрібним та оптовим товарооборотом) характерний для м. Києва (53,7 і 62,2 % відповідно) та Волинської (47,8 і 63,5 %), Закарпатської (45,6 і 80,0 %), Київської (44,5 і 59,5 %), Львівської (43,8 і 61,0 %), Одеської (49,0 і 45,9 %) областей (рис. 3).

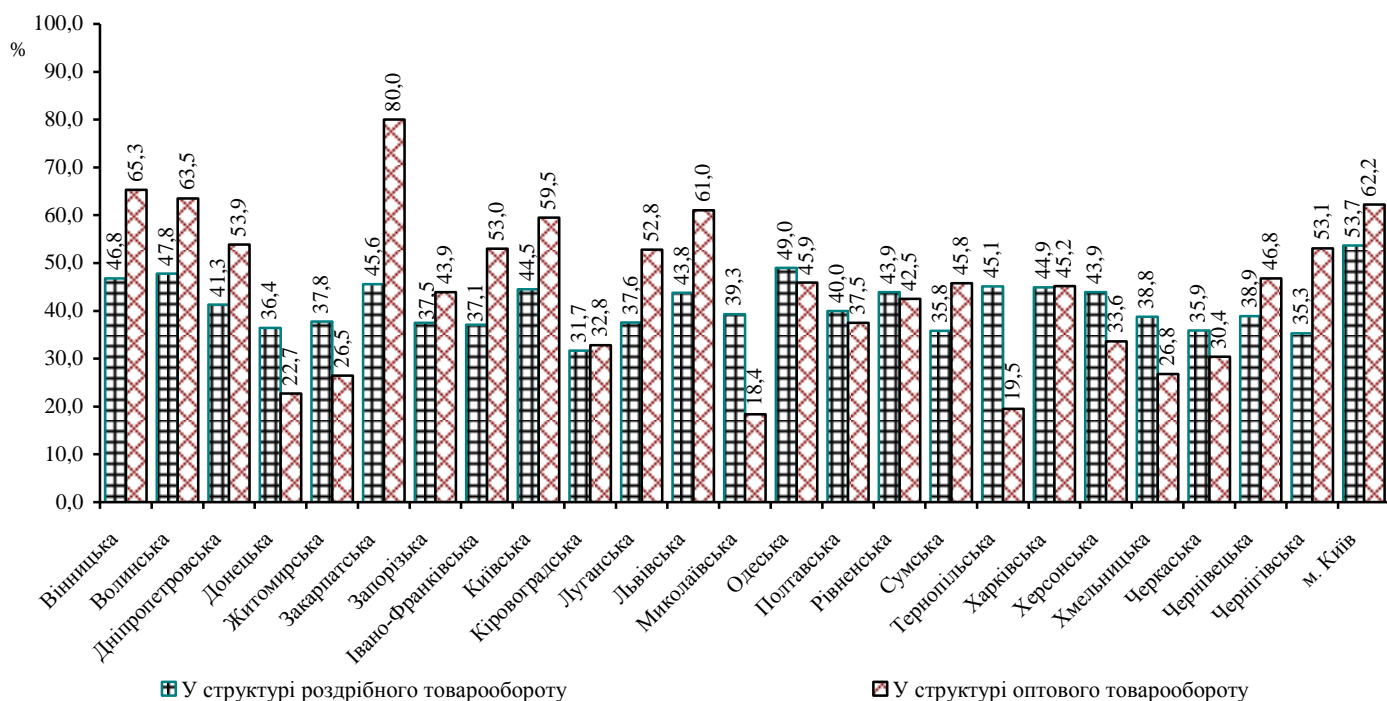

Рис. 3. Частки продажу товарів, виготовлених не на території України, у структурі роздрібного та оптового товарообороту підприємств торгівлі за регіонами України* у 2016 р.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Про високий рівень імпортозалежності регіонів України та його посилення впродовж 2010–2016 рр. свідчать також низькі значення коефіцієнтів покриття експортом імпорту (рис. 4). Зокрема, критично низькі значення показника характерні для м. Києва (0,53) та Волинської (0,54), Київської (0,58), Харківської (0,69), Львівської (0,75) областей.

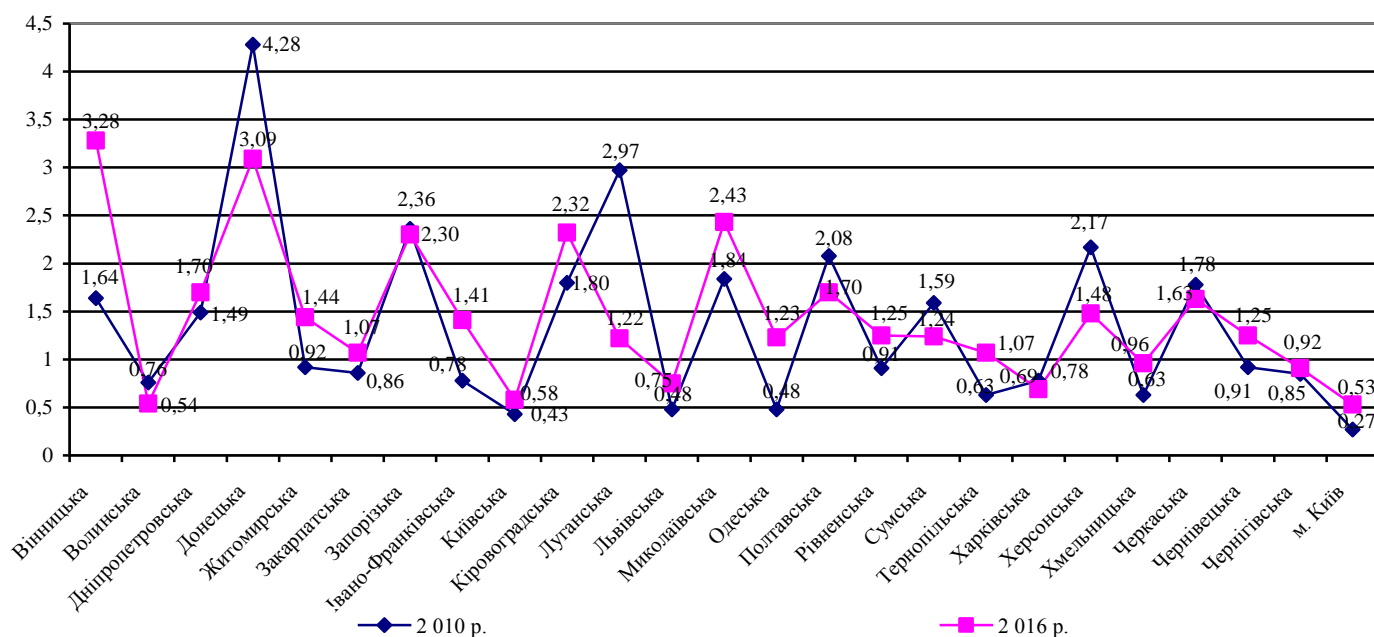

Рис. 4. Коефіцієнти покриття експортом імпорту товарів за регіонами України* у 2010 та 2016 рр.

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Результати позиціонування регіонів держави за значенням та динамікою частки імпорту у внутрішньому споживанні засвідчили, що значна імпортозалежність притаманна Закарпатській, Запорізькій, Дніпропетровській, Миколаївській, Волинській, Львівській, Київській, Донецькій, Одеській, Луганській областям та м. Києву (табл. 2).

Таблиця 2

Позиціонування регіонів України* з урахуванням значення та динаміки частки імпорту у внутрішньому споживанні у 2005–2016 рр.

Групи регіонів за темпами зростання частки імпорту у внутрішньому споживанні		Групи регіонів за часткою імпорту у внутрішньому споживанні			
		регіони з низькою часткою імпорту у внутрішньому споживанні	регіони з незначною часткою імпорту у внутрішньому споживанні	регіони зі значною часткою імпорту у внутрішньому споживанні	регіони з високою часткою імпорту у внутрішньому споживанні
		0,0-14,7	14,8-38,0	38,1-67,3	67,4-77,7
регіони, у яких частка імпорту у внутрішньому споживанні швидко зростає	6,8–7,1			Миколаївська область	
регіони, у яких частка імпорту у внутрішньому споживанні зростає незначно	0,7–6,7	Херсонська область	Тернопільська область	Волинська, Львівська, Київська, Донецька області, м. Київ	Закарпатська, Запорізька області
регіони, у яких частка імпорту у внутрішньому споживанні зменшується	(-1,0)–0,6	Чернівецька, Кіровоградська області	Чернігівська, Житомирська, Сумська, Харківська, Рівненська, Полтавська, Вінницька, Хмельницька, Черкаська області	Одеська, Луганська області	Дніпропетровська область
регіони, у яких частка імпорту у внутрішньому споживанні швидко зменшується	менше (-1,0)		Івано-Франківська область		

*Без урахування тимчасово окупованої території АР Крим і м. Севастополя, за 2014-2016 рр. також без частини зони проведення антитерористичної операції

Наявні диференціації в імпортозалежності й у галузевому аспекті. Рівень покриття експортом імпорту у галузях матеріального виробництва не перевищує 70,0 %, зокрема у виробництві та розподіленні електроенергії, газу, пари та гарячої води – 43,0 %, виробництві тютюнових виробів – 64,0 %, виробництві продуктів нафтоперероблення – 68,0 %, видавничій та поліграфічній діяльності – 68,0 %. Високою є імпортна залежність вторинного сектору економіки України, де обсяг імпорту майже у 2,0 рази перевищував цей показник для первинного та третинного секторів, частка імпорту у внутрішньому споживанні становить 140,1 %, рівень

покриття експортом імпорту – 81,0 %, перевищення імпорту над ВВП – 29,7 %. Постійно посилюється імпортна залежність матеріальної сфери реального сектору економіки.

Результати інтегрального оцінювання імпортозалежності (на основі даних за регіонами України у 2010–2016 рр.) свідчать про критичний рівень проникнення імпорту. Інтегральний коефіцієнт імпортозалежності перевищував 0,55, а у 2011 р. – 0,62. Найвищий рівень імпортозалежності у 2016 р. спостерігався у Закарпатській області (0,77), при цьому у дев'яти регіонах його значення було значно вищим, ніж загальнодержавне.

З використанням інструментарію багатофакторного динамічного регресійного моделювання встановлено наявність статистично значущої залежності між рівнем економічної безпеки та показниками імпортозалежності. До факторів, які мають позитивний вплив на посилення економічної безпеки, належать частка товарів, виготовлених на території України, у структурі роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств (0,35) та частка продажу товарів вітчизняного виробництва у структурі оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі (0,12). Обернений зв'язок зафіксовано між економічною безпекою та часткою імпорту у внутрішньому споживанні (-0,22), темпом зростання імпорту товарів (-0,14), коефіцієнтом покриття експортом імпорту товарів (-0,18).

Висока імпортозалежність внутрішньорегіональних ринків держави зумовлена й недостатньо ефективним державним регулюванням у цій сфері, що підтверджується результатами функціонального аналізу, у підсумку якого ідентифіковані такі недоліки регулювання в аналізованій сфері: за функцією аналізу – несформованість нормативно-методичної основи інформаційно-аналітичного забезпечення моніторингу імпортозалежності; за функцією планування – недостатність і несистемність документів стратегування державної політики в галузевому просторовому аспекті; за функцією організації – нескоординованість та неузгодженість організаційної структури управління процесами імпортозаміщення; за функцією мотивації – недостатність стимулів представників бізнесу, громадськості, споживчого сектору та влади щодо здійснення заходів з протидії проникненню імпорту на внутрішній ринок.

У четвертому розділі «**Стратегічні пріоритети реалізації державної регіональної політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України**» ідентифіковано стратегічні орієнтири політики імпортозаміщення та безпеки розвитку внутрішнього ринку, сформовано напрями інституціональних змін та структурних реформ у контексті реалізації державної регіональної політики імпортозаміщення в системі економічної безпеки держави, обґрунтовано модель реалізації інноваційного потенціалу розвитку реального сектору економіки регіонів.

Стратегічною метою політики зміцнення економічної безпеки держави та забезпечення безпеки розвитку внутрішнього ринку має стати зниження рівня імпортозалежності внутрішнього ринку завдяки посиленню конкурентоспроможності та зростанню попиту на продукт вітчизняного виробництва, нарощуванню виробничих потужностей та реалізації інвестиційно-інноваційного потенціалу виробничого комплексу держави (рис. 5).

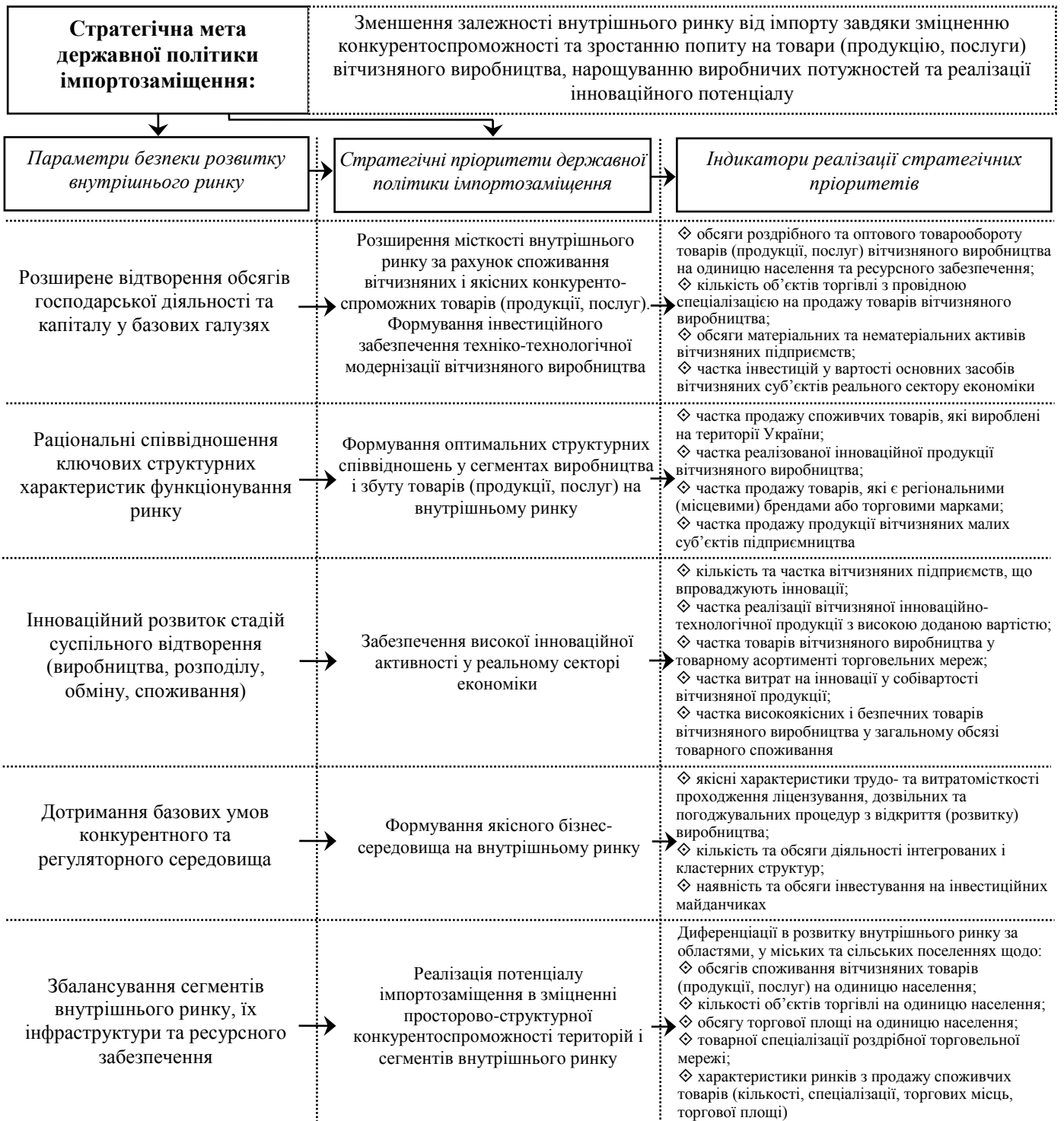

Рис. 5. Характеристики стратегії реалізації політики імпортозаміщення та забезпечення безпеки розвитку внутрішнього ринку

Системний вплив політики імпортозаміщення на поступ внутрішнього ринку та зміцнення важливих компонент економічної безпеки регіонів держави забезпечується узгодженням стратегічних пріоритетів імпортозаміщення з базисними параметрами безпеки розвитку внутрішнього ринку, які інтерпретуються у такій описовій моделі:

$$SDIM = \uparrow K + \Theta SM + \uparrow IRM + U CRE + \Leftrightarrow LDM, \quad (1)$$

де $SDIM$ – безпека розвитку внутрішнього ринку; K – обсяги господарської діяльності та капіталу внутрішнього ринку; SM – головні структурні характеристики функціонування внутрішнього ринку; IRM – міра проникнення інновацій та

інноваційного розвитку в рамках стадій суспільного відтворення ринку (виробництва, розподілу, обміну, споживання); *CRE* – якість сформованого конкурентного та регуляторного середовища; *LDM* – рівень диференціації розвитку сегментів внутрішнього ринку, їх інфраструктури та ресурсного забезпечення.

З огляду на це, стратегічні пріоритети державної політики імпортозаміщення стосуються: розширення місткості внутрішнього ринку за рахунок споживання вітчизняних і якісних конкурентоспроможних товарів та формування інвестиційного забезпечення техніко-технологічної модернізації вітчизняного виробництва; формування оптимальних структурних співвідношень у сегментах виробництва і збуту товарів на внутрішньому ринку; забезпечення високої інноваційної активності у реальному секторі економіки; формування якісного бізнес-середовища на внутрішньому ринку; реалізації потенціалу імпортозаміщення в зміцненні просторово-структурної конкурентоспроможності території і сегментів внутрішнього ринку.

Зasadничою передумовою відновлення та становлення конкурентоспроможного вітчизняного виробництва є державна політика формування та ефективного використання потенціалу інноваційно-технологічного розвитку (рис. 6). При цьому його реалізація передбачає врахування регіональних особливостей, зокрема рівня промислового розвитку, транскордонно-транзитних та логістичних характеристик, рівня науково-технологічного розвитку і становлення інноваційної інфраструктури та галузевої спеціалізації. Ці особливості визначають специфіку інструментів та засобів державної політики, яка реалізується за такими напрямками, як створення інституційних елементів міжфункціонального та міжгалузевого співробітництва суб'єктів базових видів економічної діяльності і науково-інноваційного сектору.

Досягнення стратегічної мети та завдань державної політики імпортозаміщення в Україні передбачає реалізацію узгоджених між собою інституціональних і структурних заходів з урахуванням регіонально-галузевих особливостей. За напрямом інституціональних змін необхідне проведення заходів з удосконалення нормативно-методичного базису, запровадження просторово-територіального стратегічного планування і програмування, поліпшення інституційно-організаційних засад реалізації регіональної політики імпортозаміщення; у галузевому аспекті державна політика має стосуватися поліпшення інституційного забезпечення та сприяння розвитку мереж інфраструктури розвитку підприємств високотехнологічних галузей, сприяння інституційно-організаційному розвитку вертикально-функціональної інтеграції підприємств сфер виробництва та товарного обігу, забезпечення міжгалузевого та міжсекторального співробітництва, розвитку системи інституцій популяризації та просування продукції базових галузей економіки.

Структурні реформи доцільно зосередити на збільшенні кількості та розширенні ринкової частки торговельних об'єктів з продажу товарів місцевого виробництва, раціоналізації просторово-видової структури та удосконаленні системи ресурсного забезпечення внутрішньорегіонального імпортозамінного виробництва, забезпеченні товароруху імпортних потоків лише через легальні та організовані об'єкти торгівлі, збільшенні частки виробництва інноваційно-технологічної продукції з високою доданою вартістю, поліпшенні параметрів міжфункціональної координації і взаємодії виробників імпортозамінної продукції та суб'єктів посередницької інфраструктури.

		Регіональні особливості			
		Регіони з потенціалом розвитку промислового виробництва	Регіони з транскордонно-транзитним та логістичним потенціалом	Регіони зі спеціалізацією на агропромисловому виробництві	Регіони з високим рівнем науково-технологічного розвитку і створення ІТ-послуг
Інструменти інноваційного розвитку		<i>очікувані результати</i>			
		<p>Створення і збільшення обсягів діяльності локальних інтегрованих систем</p> <ul style="list-style-type: none"> збільшення чисельності та поліпшення інституційних можливостей техніко-впроваджувальних спеціальних зон та промислових територіально-галузевих виробничих систем (кластерів); створення інтегрованих маркетингово-збутових підприємств легкої та харчової промисловості; збільшення чисельності спеціалізованих металообробних міні-виробництв продукції з високою доданою вартістю; освоєння підприємствами хімічної та нафтохімічної промисловості регенеративного (циркулярного) виробництва 	<ul style="list-style-type: none"> розвиток коопераційних відносин між транспортними, логістичними та торговельними підприємствами в рамках мульти-, інтер- та унімодальних перевезень; перетворення транспортно-дорожніх об'єктів на конкурентоспроможні комплекси динамічного інноваційного розвитку; створення торгівельно-логістичних центрів розвитку транскордонної торгівлі 	<ul style="list-style-type: none"> створення кластерів з машинобудівного виробництва агропромислової техніки та обладнання; створення і зростання масштабів діяльності кооперативів із використання сільськогосподарської техніки та обладнання; створення локальних інтегрованих систем для диверсифікації сільськогосподарського та агропромислового виробництва 	<ul style="list-style-type: none"> формування мережі та активізація діяльності науково-дослідних та ІТ-кластерів; створення інтегрованих підприємницьких систем замкнутого циклу виробництва ІТ-продукції (послуг); реалізація державних замовлень на розроблення і впровадження вітчизняного програмного забезпечення
		<p>Розбудова інноваційної інфраструктури</p> <p><i>очікувані результати</i></p> <ul style="list-style-type: none"> поява технологічних платформ інноваційної діяльності підприємств важкої промисловості, збільшення частки наукомістких і високотехнологічних виробництв; активізація діяльності науково-виробничих об'єднань підприємств добувної та переробної промисловості, спроможних виводити на ринок продуктів інновації 	<ul style="list-style-type: none"> створення інженерно-інноваційних систем розміщення і розвитку транспортно-логістичних об'єктів; створення транскордонних бізнес-інкубаторів активізації логістичних потоків та забезпечення інтегрування місцевої дорожньо-транспортної мережі у міжнародні транспортні системи 	<ul style="list-style-type: none"> створення інженерно-технічних центрів впровадження сучасних технологій сільськогосподарського виробництва та використання земель; активізація діяльності інформаційно-консультаційних та дослідно-маркетингових центрів з питань підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції 	<ul style="list-style-type: none"> створення проектно-консультаційних інжинірингових центрів реалізації потенціалу розвитку вітчизняної ІТ-сфери; створення інноваційно-технологічних парків реалізації ІТ-проектів; створення інформаційно-комунікаційних технологічних центрів аутсорсингу ІТ-забезпечення
<p>Створення інституційних елементів міжфункціонального та міжгалузевого співробітництва суб'єктів базових видів економічної діяльності та науково-інноваційного сектору</p> <p><i>очікувані результати</i></p> <ul style="list-style-type: none"> збільшення масштабів міжнародного науково-технологічного та виробничого співробітництва, впровадження міжнародних стандартів якості; зміцнення зв'язків між галузевими науково-дослідними підрозділами переробного сектору; розширення галузевими суб'єктами важкої індустрії комунікаційних зв'язків за рахунок повного використання науково-технологічного та виробничого потенціалу 	<ul style="list-style-type: none"> збільшення масштабів державно-приватного партнерства з розвитку об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури; розвиток співпраці освітніх та науково-дослідних структур зі суб'єктами реального сектору економіки для модернізації виробничих потужностей транспортно-логістичних підприємств на інноваційних засадах; поглиблення співробітництва з міжнародними фінансовими структурами для фінансування інноваційних проектів з розбудови транспортно-транзитних об'єктів 	<ul style="list-style-type: none"> створення спеціального фонду інвестиційно-інноваційної підтримки сільськогосподарських виробників; налагодження комерційно-збутової інноваційно-технологічної співпраці між науково-дослідними лабораторіями, фермерськими господарствами, суб'єктами логістики та торгівлі вітчизняною продукцією АПК; модернізація дорадчого сервісу для сільськогосподарських виробників вітчизняної продукції 	<ul style="list-style-type: none"> створення державно-приватних платформ зі спільної розробки і впровадження ІТ- та програмного забезпечення; збільшення пропозицій бюджетно-грантового кредитування проектів співпраці наукового, ІТ- та представників реального сектору економіки; отримання державної підтримки страхування венчурних інвестицій у розвиток ІТ-сфери та реалізації ІТ-проектів; раціональний розподіл інвестиційних ресурсів у локальні стартапи через вертикальну інтеграцію «освіта – науково-дослідний сектор – ІТ-сфера – інноваційне підприємництво» 		

Рис. 6. Стратегічні параметри моделі реалізації інноваційного потенціалу розвитку реального сектору регіональних економік в Україні

У п'ятому розділі «**Функціональні інструменти державної регіональної політики імпортозаміщення і зміцнення економічної безпеки**» запропоновано регіонально-галузеві пріоритети та інструменти реалізації політики імпортозаміщення, розроблено інструменти зміцнення економічної безпеки держави та протидії ризикам імпортозалежності на галузево-секторальному рівні, сформовано напрями та засоби державної політики забезпечення конкурентоспроможності базових видів економічної діяльності з урахуванням регіональних особливостей, визначено інструменти державної політики імпортозаміщення на ринку непродовольчих споживчих товарів.

Ефективність реалізації державної політики імпортозаміщення зумовлена вибором стратегічних підходів та інструментів, використання яких дозволяє раціонально врахувати увесь спектр регіональних особливостей. На основі групування регіонів України за характеристиками імпортозалежності та потенціалу її протидії визначено стратегічні рішення щодо державного регулювання протидії імпортозалежності, розвитку внутрішнього ринку та зміцнення економічної безпеки регіонів як передумови забезпечення економічної безпеки держави (табл. 3).

Економічний підхід у системі державного регулювання з мінімізацією ризиків імпортозалежності та посилення економічної безпеки розвитку внутрішнього ринку передбачає реалізацію заходів державної політики, спрямованих на зміцнення економічної безпеки суб'єктів реального сектору економіки. Для цього регіональним органам державного управління слід ідентифікувати й забезпечити реалізацію пов'язаних і узгоджених між собою інтересів суб'єктів бізнесу, що формуються на під час їх відносин з владними структурами, іншими суб'єктами господарювання (у т. ч. інфраструктури), з елементами інституційного середовища, з персоналом. Формування середовища реалізації економічних інтересів суб'єктів реального сектору економіки однозначно слугує дієвим інструментом протидії комплексу структурних та інституціональних загроз посилення імпортозалежності.

Забезпечення економічної безпеки суб'єктів реального сектору економіки є базовою умовою становлення внутрішнього виробництва, активізації підприємницької діяльності та посилення конкурентних позицій вітчизняних підприємств. Засоби державного регулювання потрібно формувати в рамках таких інструментів державної політики зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому ринку, як інституційно-економічний, організаційно-економічний, інфраструктурний, соціально-психологічний, інформаційний, нормативно-методичний, ресурсний. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації економіки зростає значущість зміцнення нематеріальної складової конкурентоспроможності вітчизняних підприємств шляхом реалізації інструментів державної регіональної політики з формування інтелектуального капіталу підприємств, вибудування системи охорони та захисту нематеріальних активів, досягнення позитивного соціально-економічного ефекту як результату належної інноваційної активності.

Процеси євроінтеграції як відкривають додаткові можливості для розвитку вітчизняної економіки, так і створюють додаткові ризики та загрози для її суб'єктів господарювання. Їх системний вплив потребує протидії в рамках комплексної політики, що реалізується на всіх рівнях управління. Ключові завдання такого підходу на центральному рівні передбачають удосконалення інституційно-правового забезпечення, формування системи стратегічного планування, становлення національної системи фінансово-інвестиційної підтримки.

Стратегічні підходи та інструменти реалізації політики імпортозаміщення в регіонах України

Групи	Характеристики груп регіонів	Стратегічні засоби	Інструменти державної регіональної політики
1	Регіони з найвищим рівнем імпортозалежності та негативною динамікою його посилення	Стратегія агресивної протидії споживчому імпорту та насичення внутрішнього ринку товарами місцевого виробництва	<ul style="list-style-type: none"> ◇ активна маркетингово-промоційна підтримка позицій місцевого виробництва; ◇ підтримка створення й розвитку локальних інтегрованих систем із виробництва споживчих товарів з високим рівнем доданої вартості; ◇ стимулювання розвитку торговельних площ зі спеціалізацією на продукції місцевого й вітчизняного виробництва; ◇ створення сприятливого середовища розвитку малих суб'єктів підприємництва зі спеціалізацією на виробництві та збуті споживчих товарів кінцевого призначення
2	Високий рівень розвитку експортного потенціалу та незорієнтованість продукції на внутрішнє споживання	Стратегія послідовної диверсифікації виробництва з експортоорієнтованого сектору на внутрішньорегіональний ринок	<ul style="list-style-type: none"> ◇ розвиток співробітництва великих виробничих «гігантів» з малими інноваційними фірмами; ◇ створення промислових зон, техніко-впроваджувальних майданчиків з освоєння виробництва малогабаритної продукції для кінцевого споживача; ◇ розвиток споживчого кредитування і його ув'язка з програмами підвищення споживчого попиту на вітчизняні непродовольчі товари інвестиційного призначення
3	Збалансована структура внутрішнього ринку та фаз сфер суспільного відтворення	Стратегія активізації міжрегіонального співробітництва для проникнення вітчизняних товарів з регіонів-лідерів за обсягами виробництва споживчих товарів	<ul style="list-style-type: none"> ◇ реалізація інвестиційно-інноваційних проектів міжрегіональної міжгалузевої співпраці; ◇ реалізація проектів з розширення торгових площ для продажу вітчизняних товарів місцевого виробництва та регіонів-лідерів; ◇ реалізація спільних маркетингово-виставкових програм з регіонами з розвиненим виробничим потенціалом
4	Близька доступність внутрішнього ринку для імпортованих товарів (послуг), недостатні темпи індустріалізації, малі обсяги капітальних активів	Стратегія фокусування та концентрованого зростання	<ul style="list-style-type: none"> ◇ спеціалізація на розвитку видів економічної діяльності та місцевого виробництва товарів з високим конкурентним потенціалом за рахунок: <ul style="list-style-type: none"> - формування бюджетних і позабюджетних інвестиційних фондів; - надання доступної фінансово-кредитної підтримки; - впровадження інновацій та результатів НДДКР; - удосконалення інститутів дозвільної та ліцензійної систем
5	Розвинутий агропромисловий потенціал, що дозволяє системно витіснити імпортовані товари у відповідних сегментах продовольства; низький рівень розвитку торговельних мереж та висока захищеність внутрішнього ринку	Стратегія збереження високих темпів розвитку внутрішнього виробництва та імпортозаміщення	<ul style="list-style-type: none"> ◇ розвиток коопераційних зв'язків та мережевого співробітництва у нарощуванні та створенні замкнутих циклів виробництва високоякісної продукції; ◇ створення регіональних суб'єктів інфраструктурної підтримки, що здатні обслуговувати інвестиційні та техніко-технологічні потреби виробничого комплексу

На регіональному рівні необхідно забезпечити розбудову регіональної інфраструктури інвестиційної підтримки, підтримку зовнішньоекономічної активності малих суб'єктів підприємництва, формування експортоорієнтованих

кластерів, залучення бізнес-асоціацій, промоцію інвестиційної привабливості територій. У рамках галузевої політики варто передбачити створення і розвиток системи кредитно-фінансових організацій підтримки зовнішньоекономічної діяльності, ефективну реалізацію базових функцій інституцій інвестиційної підтримки, формування майданчиків співпраці суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та ринку фінансових послуг, розширення інструментів альтернативної інвестиційної підтримки. Важливою є й роль суб'єктів господарювання, що мають реалізувати такі завдання, як формування внутрішніх фондів інвестування в модернізацію техніко-технологічної бази, оптимізація структури витрат та підвищення ефективності господарювання, реалізація інтеграційних проектів для акумулювання інвестиційно-інноваційного ресурсу.

У процесі дослідження ідентифіковано критично загрозливий рівень імпортозалежності України в сегменті непродовольчих товарів. Тому об'єктивно доречно сфокусувати першочергові заходи та більшу частину організаційно-ресурсного забезпечення на реалізацію заходів державної політики імпортозаміщення в цьому секторі внутрішнього споживчого ринку. Доведено, що зміна ситуації тут передусім визначається фінансово-економічними стимулами підприємств, що спеціалізуються на непродовольчих товарах, покращанням системи організації управління функціонуванням цього сегмента ринку, а також розвитком його виробничої, переробної, транспортно-складської та збутової інфраструктури. Найефективнішими в цьому сегменті споживчого ринку є інструменти державної політики імпортозаміщення, реалізовані за такими групами: фінансово-економічна, інфраструктурна та інституційно-організаційна.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі узагальнено та запропоновано нові теоретико-методологічні і прикладні підходи до вирішення наукової проблеми формування та реалізації політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки держави із врахуванням регіонального аспекту. Отримані науково-теоретичні, методологічні та практичні результати дають підстави для таких висновків:

1. Імпортозаміщення є важливим інструментом державної структурної політики, орієнтованої на поліпшення важливих характеристик функціонування та розвитку внутрішнього ринку і місцевого виробництва. Сутнісні характеристики імпортозаміщення розкриваються такими аспектами, як засіб (інструмент), напрям державної політики, процес, стратегія, умова, здатність та стан. Об'єктивна актуальність реалізації політики імпортозаміщення проявляється в її системному, комплексному впливі на основоположні компоненти економічної безпеки держави та її регіонів. Такий вплив реалізується через роль імпортозаміщення у збалансуванні структури та активізації розвитку внутрішнього ринку на засадах становлення конкурентоспроможного виробництва, розвитку інфраструктури виробничо-посередницької сфери, перерозподілу фінансово-інвестиційного ресурсу, що позитивно позначається на самодостатності, стабільності та стійкості регіональних економічних комплексів.

2. Встановлено, що ключовим об'єктом політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки держави є процеси, які відбуваються на

внутрішньому ринку в рамках вертикально-горизонтальних відносин, де фокус ефекту й ефективності значною мірою концентрується на регіональному та місцевому рівнях. Якщо засобами протекціонізму здебільшого наділені центральні органи влади, то прерогативою регіональних є кращі можливості оперативного впровадження інструментів організаційно-економічного характеру. Таким чином, регіональна політика імпортозаміщення є невід'ємним напрямом державного регулювання, що реалізується з метою подолання ризиків і загроз імпортозалежності регіонального та локальних ринків із застосуванням комплексу механізмів, інструментів та заходів, доступних та ефективних на мезорівні.

3. Визначальна значущість політики імпортозаміщення зумовлена й її впливом на головні елементи та характеристики економічної безпеки на всіх рівнях системної ієрархії управління, особливо регіональному та місцевому. Зокрема, через прояви регулювання у сферах детермінант протидії імпортозалежності, сегментів внутрішнього ринку та регіонального розвитку забезпечуються зрушення в системі функціонально-процесних (виробництво, обмін, розподіл, споживання; регулювання, структурні та інституційні реформи; стабільність і стійкість національної економіки) та структурних (макроекономічна, виробнича, фінансова, продовольча, інвестиційно-інноваційна, зовнішньоекономічна) компонент і просторових (розвиток територій та відтворення їх природно-ресурсного потенціалу; просторово-територіальні пропорції соціально-економічного розвитку; структура секторальних сфер життєздатності суспільства) характеристик економічної безпеки.

4. Посилення імпортозалежності створює додаткові ризики та загрози для системи економічної безпеки регіону з проекцією на деструктивний вплив на параметри економічної безпеки держави. Відповідно, ефективна регіональна політика імпортозаміщення має спрямовуватися на впровадження моніторингу, своєчасне виявлення, локалізацію і нівелювання функціонально-структурних та системних ризиків і загроз, які призводять до послаблення керованості розвитку внутрішнього ринку, зростання залежності споживання від характеристик імпорту, деформації системи структурних співвідношень у межах виробництва, обміну, розподілу та споживання, ускладнення можливостей реалізації проектів економічної співпраці, «втечі» капіталу і реінвестування прибутку за кордон, «деактивізації» місцевого підприємництва, створення системних перешкод для якісних функціонально-структурних змін та інституційних реформ.

5. Ефективність політики імпортозаміщення зростає в рази за умови її виваженості та диференційованості в галузевому та аспекті збалансованого розвитку територій. Такий підхід дозволяє реалізувати значно ширшу сукупність завдань із забезпечення економічної безпеки. Ключовими аспектами збалансованого розвитку територій є реалізація місцевого потенціалу реального сектору економіки та систем дистрибуції, розвиток міжрегіонального співробітництва, підвищення ефективності функціонування внутрішнього ринку на районному рівні, сільських та віддалених територіях, мінімізація загроз та використання можливостей транскордонної і інтеррегіональної співпраці. У галузевому аспекті провідними об'єктами регулювання стають галузева та асортиментна структура виробництва і споживання, якість конкурентного середовища, структурно збалансований розвиток системи торгівлі та ефективність детінізації економіко-торговельних відносин.

6. Результати аналізу засвідчили, що рівень імпортозалежності в Україні є високим і становить критичну загрозу безпеці розвитку внутрішнього ринку та економічній безпеці держави і її регіонів. Якщо у 2005 р. частка товарів, виготовлених на території України, у структурі роздрібного товарообороту становила 70,5 %, то за понад десять років зменшилася на 14,7 в. п. і її значення у 2016 р. становило 55,8 %; у середньому зростання імпорту щороку на 3,0 % вище порівняно з темпами зростання ВВП; на початок 2017 р. частка імпорту у внутрішньому споживанні країни становила 61,4 %, частка імпорту у ВВП – 56,2 %. З використанням авторського підходу здійснено оцінювання та позиціонування регіонів України за рівнем імпортозалежності та темпами її посилення. До зони найвищих ризиків потрапили Закарпатська, Запорізька, Миколаївська, Волинська, Львівська, Київська області та м. Київ. Водночас достатньо високий рівень імпортозалежності притаманний усім регіонам держави, адже частка імпорту у внутрішньому споживанні перевищила критичне значення у 13 регіонах, середньодержавне – у шести, перебувала в межах оптимального значення – у трьох. Для регіонів України також характерні диференціації за рівнем та особливостями імпортозалежності у галузево-секторальному аспекті.

7. Причини високої імпортозалежності внутрішнього ринку регіонів України мають переважно об'єктивний характер. Але значущим є й суб'єктивний чинник, адже державна політика, що провадиться в Україні, усе ще не стала системною, комплексною і послідовною. Підтвердженням цього є низький рівень ефективності реалізації базових функцій державного управління в аналізованій сфері, зокрема аналізу, планування, організації та мотивації.

8. Важливою передумовою державної політики імпортозаміщення в регіонах України є стан та загальні тенденції імпортозалежності в державі. Результати інтегрального оцінювання свідчать про критичний рівень проникнення імпорту у всі сфери суспільного відтворення. Підтвердженням такого висновку є високий інтегральний коефіцієнт імпортозалежності – 0,56 у 2016 р. При цьому спостерігається високий рівень впливу імпортозалежності на економічну безпеку держави (коефіцієнт детермінації між інтегральними індексами становив 0,76). До факторів, які мають позитивний вплив на посилення економічної безпеки, належать частка товарів, виготовлених на території України, у структурі роздрібного товарообороту торгової мережі підприємств (коефіцієнт регресії – 0,35) та частка продажу товарів вітчизняного виробництва у структурі оптового товарообороту підприємств оптової торгівлі (0,12). Водночас обернено пропорційний зв'язок спостерігається між економічною безпекою та часткою імпорту у внутрішньому споживанні (-0,22), темпами зростання імпорту товарів (-0,14), коефіцієнтом покриття експортом імпорту товарів (-0,18).

9. Концептуально стратегічною метою державної політики імпортозаміщення та безпеки розвитку внутрішньорегіональних ринків в Україні має стати зменшення їх залежності від імпорту завдяки зміцненню конкурентоспроможності та зростанню попиту на товари (продукцію, послуги) вітчизняного виробництва, нарощуванню виробничих потужностей та реалізації інноваційного потенціалу регіональних економічних комплексів. Досягненню цієї мети сприятиме реалізація визначених стратегічних пріоритетів державної політики імпортозаміщення: збільшення місткості

внутрішнього ринку та обсягів споживання вітчизняного конкурентоспроможного продукту, нарощування інвестицій у техніко-технологічну базу вітчизняного виробництва; формування оптимальних структурних співвідношень у сегментах виробництва і збуту товарів (продукції, послуг) на внутрішньому ринку; забезпечення високої інноваційної активності у реальному секторі економіки; формування якісного бізнес-середовища; реалізація потенціалу імпортозаміщення в зміцненні просторово-структурної конкурентоспроможності територій і сегментів внутрішнього ринку.

10. Комплексність та багаторівневність державної політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки об'єктивно зумовлює необхідність інституціональних змін і структурних реформ із врахуванням регіональних та галузевих особливостей. Інституціональні зміни передбачають удосконалення нормативно-методичного базису реалізації політики імпортозаміщення, зокрема у сферах конкуренції, права власності, інвестування, дерегулювання, запровадження стратегічного планування і програмування, поліпшення інституційно-організаційних засад політики імпортозаміщення, покращання інституційного забезпечення розвитку підприємств високотехнологічних галузей, мереж допоміжної інфраструктури у галузях переробної промисловості, розвитку вертикально-функціональної інтеграції підприємств. Структурні реформи доцільно зосередити на забезпеченні необхідних кількісно-якісних співвідношень у базових видах економічної діяльності реального сектору економіки.

11. Стратегічно важливою економічною передумовою зміцнення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва та протидії імпортозалежності є формування та реалізація інноваційного потенціалу реального сектору економіки. Цільові орієнтири державної політики в цій сфері мають базуватися на особливостях інноваційного потенціалу регіонів держави. Оптимальним визначено підхід із диференціюванням регіонів України на регіони з потенціалом розвитку промислового виробництва, транскордонно-транзитним та логістичним потенціалом, спеціалізацією на агропромисловому виробництві, з високим рівнем науково-технологічного розвитку і створення ІТ-послуг. При цьому головними інструментами державної політики імпортозаміщення є створення і збільшення обсягів діяльності локальних інтегрованих систем, розбудова інноваційної інфраструктури, створення інституційних елементів міжфункціонального та міжгалузевого співробітництва суб'єктів базових видів економічної діяльності та науково-інноваційного сектору.

12. Селективний підхід об'єктивно доречно витримати й у контексті стратегічного планування державної політики імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки. Доведено, що у регіонах із найвищими рівнем імпортозалежності та динамікою її посилення доцільно реалізувати стратегію агресивної протидії споживчому імпорту і насичення внутрішнього ринку товарами місцевого виробництва; у регіонах із високим рівнем розвитку експортного потенціалу – стратегію послідовної диверсифікації виробництва з експорто-орієнтованого сектору на внутрішньорегіональний ринок; у регіонах зі збалансованою структурою внутрішнього ринку – стратегію активізації міжрегіонального співробітництва для проникнення вітчизняних товарів із регіонів-лідерів за обсягами виробництва споживчих товарів; у регіонах із близькою доступністю внутрішнього ринку для імпортних товарів (послуг), нижчими темпами

індустріалізації та меншими обсягами капітальних активів – стратегію фокусування та концентрованого зростання; у регіонах із розвинутим агропромисловим потенціалом та нижчим рівнем розвитку торговельних мереж, але високою захищеністю внутрішнього ринку – стратегію збереження високих темпів розвитку внутрішнього виробництва та імпортозаміщення.

13. Ідентифіковано, що на сучасному етапі соціально-економічного розвитку регіонів України характерною є нестабільність економіко-правового бізнес-середовища з такими негативними проявами, як монополізація і складність доступу до ресурсів та ринків, надмірна зарегульованість адміністративно-господарських процедур, високий рівень трансакційних витрат, прояви дискримінаційної поведінки та рейдерства. Це на тлі обмеженості інвестиційного та фінансово-ресурсного забезпечення висуває на перший план потребу зміцнення економічної безпеки вітчизняних суб'єктів господарювання. Стратегічно важливим вектором державної політики зміцнення економічної безпеки суб'єктів реального сектору економіки в регіонах України визначено створення належних умов для здійснення господарської діяльності, захисту економічних інтересів, реалізації їх інноваційного потенціалу розвитку та посилення конкурентоспроможності.

14. Системною умовою економічної безпеки регіональних господарських комплексів є забезпечення високого рівня конкурентоспроможності суб'єктів їх реального сектору. Встановлено, що напрямами формування відповідного ресурсного забезпечення конкурентних переваг вітчизняних підприємств є фінансово-інвестиційний, управлінський, імпортозахисний, інтелектуально-кадровий, маркетингово-логістичний, товарний, техніко-технологічний. Регіональні та місцеві органи влади володіють для цього відповідними інструментами, зокрема інституційно-економічним, організаційно-економічним, інфраструктурним, соціально-психологічним, інформаційним, нормативно-методичним, ресурсним. Водночас у сучасних умовах глобальних тенденцій до інтелектуалізації та подальшої цифровізації економіки орієнтуватися на посилення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів базових видів економічної діяльності без зміцнення нематеріальної складової (інноваційної активності, інтелектуально-кадрового забезпечення, комерціалізації інтелектуальної власності та використання інших нематеріальних активів) об'єктивно не доводиться.

15. У процесі планування та реалізації в Україні політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки важливо враховувати й зовнішні чинники та тенденції, що зумовлені сучасною переорієнтацією та зміною стратегічного вектора зовнішньоекономічних відносин (на євроінтеграційний). У коротко- та середньостроковій перспективі це зумовлює як необхідність готовності до конкуренції вітчизняних підприємств із більш конкурентоспроможними зовнішніми суб'єктами на відкритішому внутрішньому ринку, так і розширення «поля» конкуренції на європейський простір. Політика імпортозаміщення має значною мірою стосуватися сприяння у готовності вітчизняних суб'єктів бізнесу до конкуренції, а її дієвість і ефективність потребують реалізації інструментів на таких рівнях управління, як центральний, регіональний, галузево-інфраструктурний та макрорівень.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Лупак Р. Л. Державна політика імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України: пріоритети та інструменти реалізації: монографія. Львів: Вид-во ННВК «АТБ», 2018. 527 с. (32,6 д. а.).

2. Лупак Р. Л. Стан розвитку сільських територій та його вплив на соціально-економічну безпеку (на прикладі західних областей України). *Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України*: монографія / за ред. Т. Г. Васильціва, В. В. Бойка. Львів: Ліга-Прес, 2016. С. 94-127, 156-165 (особистий внесок – 2,0 д. а., участь у написанні п. 2.1, 2.2, 2.4).

3. Лупак Р. Л. Обґрунтування стратегічних пріоритетів, механізмів та інструментів державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі. *Теоретико-методичні засади та прикладні механізми державного регулювання розвитку внутрішньої торгівлі*: монографія / за ред. П. О. Куцика, Т. Г. Васильціва. Львів: Вид-во ЛТЕУ, 2016. С. 277-318 (особистий внесок – 2,2 д. а., участь у написанні п. 5.1, 5.2, 5.3).

4. Lupak R. Ways of formation an effective intellectual and personnel support for the economic security of enterprises amid the recovery of the economy of Ukraine. *System transformations of the national economy: challenges and expectations*: collective monograph / edited by O. Vlasiuk and other. Bydgoszcz, Poland: University of Economy Publishing House, 2016. Vol. 1. P. 42-57 (особистий внесок – 1,0 д. а., участь у написанні п. 1.3).

5. Лупак Р. Л. Напрями удосконалення інституційного середовища в контексті інноваційного розвитку сільської економіки. *Стратегічні пріоритети та механізми інноваційного розвитку сільських територій західного регіону України*: монографія / за ред. В. В. Борщевського, Т. Г. Васильціва. Львів: Аверс, 2014. С. 99-120 (особистий внесок – 1,5 д. а., участь у написанні п. 3.1).

Публікації у фахових наукових виданнях України:

6. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Порошко О. Ю. Пріоритети державної політики розвитку промислових кластерів в системі завдань забезпечення економічної безпеки України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. Львів, 2017. Вип. 6 (128). С. 3-6 (особистий внесок – 0,2 д. а., розроблено рекомендації, що дозволятимуть успішно вирішувати завдання забезпечення економічної безпеки держави через реалізацію державної політики розвитку промислових кластерів).

7. Васильців Т. Г., Флейчук М. І., Лупак Р. Л. Пріоритети і засоби державної політики забезпечення економічної безпеки розвитку внутрішнього ринку в Україні. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2017. Вип. 53. С. 10-19 (особистий внесок – 0,2 д. а., узагальнено негативні наслідки недостатньо ефективного регулювання економічної безпеки розвитку роздрібною торгівлі в Україні та їх впливу на розвиток національного господарства).

8. Варналій З. С., Лупак Р. Л., Рудик С. А. Засоби стимулювання розвитку малого підприємництва на сільських територіях в системі державної політики подолання диспропорцій економічної безпеки України. *Вісник Львівського торговельно-*

економічного університету. 2017. Вип. 53. С. 5-9 (особистий внесок – 0,2 д. а., обґрунтовано пріоритетні напрями та засоби державної політики стимулювання розвитку представників малого підприємництва на сільських територіях України).

9. Vasylytsiv T., Lupak R. Priorities and tools of the state regional policy of import substitution in the market of consumer goods of Ukraine. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3 (44). С. 105-112 (особистий внесок – 0,2 д. а., проведено оцінювання імпортозалежності регіонів України, визначено засоби державної регіональної політики імпортозаміщення).

10. Лупак Р. Л., Лихолат С. М. Ідентифікація концептуальних характеристик і взаємозв'язків процесів імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки держави. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2017. Вип. 2. С. 66-74 (особистий внесок – 0,3 д. а., надано характеристику взаємозв'язкам процесів імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки держави).

11. Лупак Р. Л. Галузеві диференціації імпортозалежності економіки України. *Економіка і управління*. 2017. № 1 (73). С. 62-69 (0,4 д. а.).

12. Лихолат С. М., Лупак Р. Л. Структурні аспекти збалансування внутрішнього ринку в контексті зміцнення економічної безпеки України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна*. 2017. Вип. 1. С. 96-105 (особистий внесок – 0,2 д. а., обґрунтовано пріоритетність процесів формування імпортозалежності та реалізації державної політики імпортозаміщення в контексті зміцнення економічної безпеки України).

13. Лупак Р. Л., Августин Р. Р. Моделювання впливу тінізації економіки на соціально-економічний розвиток регіону. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект* : сб. науч. тр. Донецк, 2014. Т. 1. С. 209-212 (особистий внесок – 0,2 д. а., обґрунтовано співвідношення позитивних і негативних ефектів тіньової економіки залежно від просторово-територіальних масштабів розвитку ринкових відносин).

14. Лупак Р. Л., Августин Р. Р., Цап М. В. Напрями детінізації економічних відносин та активізації процесів імпортозаміщення в системі заходів з підвищення ефективності транскордонного співробітництва західних регіонів України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Суспільно-економічні аспекти транскордонної співпраці України і Польщі* : зб. наук. пр. Львів, 2014. Вип. 2(106). С. 208-217 (особистий внесок – 0,2 д. а., охарактеризовано аспекти тінізації економічних відносин у межах транскордонного співробітництва західних регіонів України).

15. Лупак Р. Л., Гунчак Н. В. Чинники та перешкоди підвищення ефективності інноваційної діяльності як складової конкурентоспроможності регіонів України *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект* : сб. науч. тр. Донецк, 2013. Т. 1. С. 199-202 (особистий внесок – 0,2 д. а., визначено передумови розвитку інноваційної діяльності та інституціональні чинники її активізації в регіонах України).

16. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Інституційне забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості та АПК на регіональному рівні. *Фінанси України*. 2012. № 3. С. 90-101 (особистий внесок – 0,3 д. а., визначено головні

перешкоди й обґрунтовано засоби здійснення вітчизняної державної регіональної політики вдосконалення інституційного забезпечення розширення фінансових можливостей підприємств промисловості й агропромислового комплексу за джерелами фінансування).

Публікації в електронних фахових наукових виданнях України:

17. Лупак Р. Л. Засоби та об'єкти державної політики зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому ринку України. *Глобальні та національні проблеми економіки* : електрон. наук. фахове вид. 2017. Вип. 20. URL : <http://global-national.in.ua/archive/20-2017/35.pdf> (0,4 д. а.).

18. Гуменюк А. М., Лупак Р. Л., Рудик С. А. Стан та напрями реалізації державної структурної політики імпортозаміщення в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки* : електрон. наук. фахове вид. 2015. Вип. 6. URL : http://global-national.in.ua/archive/6-2015/06_2015.pdf (особистий внесок – 0,2 д. а., проаналізовано товарну структуру імпорту і роздрібного товарообороту продовольчих та непродовольчих товарів в Україні).

Публікації у фахових наукових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз:

19. Лупак Р. Л. Розвиток підприємництва в умовах імпортонасичення внутрішнього ринку України. *Підприємництво і торгівля* : зб. наук. пр. Львів, 2018. Вип. 22. С. 136-142 (0,4 д. а.).

20. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Ідентифікація загроз економічній безпеці в процесі посилення імпортозалежності. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. 2018. Вип. 55. С. 12-17 (особистий внесок – 0,2 д. а., проведено типологізацію системних та функціонально-структурних загроз економічній безпеці).

21. Vasylytsiv T. G., Lupak R. L., Kunytska-Iliash M. V. Strategic approaches to the effective use of intangible assets as a condition for strengthening the competitiveness of enterprises. *Науковий вісник Полісся*. 2018. № 2 (14), ч. 2. С. 8-15 (особистий внесок – 0,2 д. а., визначено пріоритети стратегічного управління нематеріальними активами, що дозволять зміцнити конкурентоспроможність підприємства).

22. Рудковський О. В., Лупак Р. Л. Цільові орієнтири державної політики імпортозаміщення в контексті державного управління процесами безпеки розвитку внутрішнього ринку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 27, ч. 1. С. 85-88 (особистий внесок – 0,2 д. а., визначено завдання, які можуть вирішуватися в ході реалізації державної політики імпортозаміщення та стати базовими у забезпеченні достатньої ефективності державної системи управління процесами безпеки розвитку внутрішнього ринку).

23. Куцик В. І., Лупак Р. Л. Моделювання конкурентних позицій підприємств реального сектора економіки на внутрішньому ринку. *Бізнес-Інформ*. 2017. № 12. С. 244-249 (особистий внесок – 0,2 д. а., представлено широкий перелік методичних підходів до оцінювання конкурентних позицій підприємств у ринковому середовищі та охарактеризовано сфери їх практичного застосування, загальні недоліки і переваги).

24. Lupak R. L., Kunytska-Iliash M. V. Substantiation of the directions of structural reforms in the economy of Ukraine in the context of realization of the state region and

branch policy of import substitution. *Інноваційна економіка*. 2017. № 7-8 (70). С. 39-45 (особистий внесок – 0,2 д. а., обґрунтовано комплекс структурних проблем загальнодержавного значення, що посилюють імпорتنу залежність економіки України на регіонально-галузевому рівні).

25. Васильців Т. Г., Рудковський О. В., Лупак Р. Л. Інституціональні та структурні аспекти формування системи державного управління процесами імпортозаміщення. *Інтелект XXI*. 2017. Вип. 6. С. 33-37 (особистий внесок – 0,2 д. а., обґрунтовано вплив регіонально-галузевих особливостей під час формування інституціонального базису та проведення структурних реформ у контексті досягнення стратегічної мети і завдань державної політики імпортозаміщення).

26. Лупак Р. Л. Пріоритети інституціональних змін в економіці України у контексті реалізації державної регіональної політики імпортозаміщення. *Інтернаука*. 2017. № 5 (5). С. 37-40 (0,4 д. а.).

27. Лупак Р. Л. Регіональна політика зміцнення конкурентних позицій вітчизняного виробника: досвід Латинської Америки. *Економіка та держава*. 2017. № 5. С. 40-43 (0,3 д. а.).

28. Лупак Р. Л. Державна політика управління безпекою розвитку внутрішнього ринку із застосуванням інструменту імпортозаміщення. *Економічний форум*. 2017. № 4. С. 20-29 (0,4 д. а.).

29. Vasylytsiv T., Lupak R., Osadchuk Yu. Assessment of the level of penetration of import dependence in the context of the import substitution policy in Ukraine. *Економічний часопис-XXI*. 2017. № 167 (9-10). С. 13-17 (особистий внесок – 0,2 д. а., обґрунтовано заходи, реалізація яких здатна започаткувати процеси зміцнення конкурентних позицій вітчизняних підприємств та поступового витіснення імпорту з внутрішнього ринку України).

30. Лупак Р. Л. Теоретико-методичний базис державної політики імпортозаміщення: крізь призму забезпечення економічної безпеки держави. *Сталий розвиток економіки*. 2017. № 3 (36). С. 32-36 (0,3 д. а.).

31. Лупак Р. Л. Аспекти ефективності державної політики імпортозаміщення в контексті розвитку внутрішнього ринку і гарантування економічної безпеки держави. *Держава та регіони*. 2017. № 3 (59). С. 78-83 (0,4 д. а.).

32. Лупак Р. Л. Галузеві аспекти державної структурної політики імпортозаміщення в Україні. *Інтелект XXI*. 2017. Вип. 3. С. 36-42 (0,4 д. а.).

33. Лупак Р. Л. Імплементация в Україні світового досвіду державної політики імпортозаміщення: регіонально-галузеві аспекти. *Регіональна економіка*. 2017. Вип. 2. С. 142-149 (0,4 д. а.).

34. Лупак Р. Л. Регіональні та галузеві особливості державного регулювання імпортозаміщення в контексті реалізації завдань у сфері економічної безпеки держави. *Економіка розвитку*. 2017. № 2 (82). С. 11-21 (0,5 д. а.).

35. Лупак Р. Л. Секторальні особливості імпортозалежності в Україні. *Сталий розвиток економіки*. 2017. № 2 (35). С. 25-32 (0,5 д. а.).

36. Lupak R. L., Kunytska-Iliash M. V. Conceptual Relationships between the Systems of Ensuring the Economic Security of the State and the Implementation of the State Policy of Import Substitution. *Проблеми економіки*. 2017. № 2. С. 117-123 (особистий внесок – 0,3 д. а., обґрунтовано концептуальний зміст взаємозв'язків та

взаємовпливу системи економічної безпеки держави з напрямками реалізації державної політики імпортозаміщення).

37. Лупак Р.Л. Аналіз стану імпортозалежності в Україні: регіональні особливості. *Держава та регіони*. 2017. № 2 (58). С. 67-73 (0,4 д. а.).

38. Лупак Р. Л., Ткачук І.-М. О. Концептуальні засади державної політики імпортозаміщення в контексті розвитку внутрішнього ринку. *Наука й економіка*. 2017. Вип. 1 (45). С. 95-99 (особистий внесок – 0,2 д. а., розкрито взаємозумовленість імпортозаміщення, розвитку внутрішнього ринку та забезпечення економічної безпеки держави).

39. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Васильців В. Г. Характеристики функціональних складових економічної безпеки сектору інформаційно-комунікаційних технологій України. *Економічний дискурс*. 2017. Вип. 1. С. 161-172 (особистий внесок – 0,2 д. а., обґрунтовано вплив чинників макроекономічного середовища на економічну безпеку господарської діяльності у сфері інформаційно-комунікаційних технологій).

40. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Інструменти господарського механізму розвитку сільських територій як передумова вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій соціально-економічної безпеки України. *Бізнес Інформ*. 2016. № 11. С. 167-171 (особистий внесок – 0,2 д. а., визначено системні проблеми, що перешкоджають розвитку економіки сільських територій і створюють загрози соціально-економічній безпеці держави, та досвід країн-членів ЄС у розвитку сільських територій).

41. Vasylytsiv T., Lupak R. Justification of strategic priorities of state structural policy of import substitution in Ukraine. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 1 (175). С. 52-60 (особистий внесок – 0,3 д. а., обґрунтовано мету та послідовність реалізації стратегічних пріоритетів, а також заходи і засоби державної структурної політики імпортозаміщення в Україні).

Зарубіжні публікації та інші публікації, що включені до міжнародних наукометричних баз:

42. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Напрями та інструменти розвитку внутрішнього ринку України в умовах зовнішньої воєнної агресії. *Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Т. LI. Економічний збірник*. 2017. Т. 1. С. 177-207 (особистий внесок – 0,9 д. а., визначено орієнтири організаційно-економічного механізму державного регулювання імпортозалежності та пріоритети розвитку галузей реального сектору економіки).

Публікації апробаційного характеру:

43. Лупак Р. Л. Ключові завдання регіональної політики у сфері імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки регіону. *Трансформаційні зміни національної економіки в умовах євроінтеграції* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дубляни, 30-31 трав. 2018 р.). Дубляни : ЛНАУ, 2018. С. 15-17 (0,2 д. а.).

44. Лупак Р. Л. Економічні інтереси як об'єкти державної політики зміцнення економічної безпеки суб'єктів реального сектору економіки в Україні. *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції* : матеріали наук.

конф. проф.-виклад. складу та аспірантів Львів. торг.-екон. ун-ту (м. Львів, 10-11 трав. 2018 р.). Львів : ЛТЕУ, 2018. С. 82-85 (0,2 д. а.).

45. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Напрями та інструменти державної політики зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому ринку України. *Конкурентні стратегії розвитку України в глобальній економіці* : матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 квіт. 2018 р.). Київ : КПІ ім. І. Сікорського, 2018. С. 6-8 (особистий внесок – 0,1 д. а., розроблено за окремими напрямами (фінансово-інвестиційним, організаційно-економічним) інструменти державної політики зміцнення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому ринку України).

46. Лупак Р. Л. Структурно-інституціональні загрози посилення імпортозалежності в умовах несформованості системи забезпечення економічної безпеки суб'єктів реального сектора економіки. *Трансформація міжнародної безпеки: сучасні виклики та загрози* : матеріали Міжнар. наук. конф. (м. Львів, 22-23 берез. 2018 р.). Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2018. С. 174-176 (0,1 д. а.).

47. Lupak R. L. Parameters of the model realization innovative potential of economy in the context of realization state policy of import substitution. *Věda a technologie: krok do budoucnosti-2018* : materiály XIV Mezinárodní vědecko-praktická konference (Praha, Czech Republic, 22-28 února 2018 r.). Praha : Publishing House «Education and Science», 2018. S. 87-93 (0,2 д. а.).

48. Lupak R. L. Directions of strengthening the competitive positions of commodity producers as a precondition for the implementation of effective state policy of import substitution in Ukraine. *Strategiczne pytania światowej nauki* : Materiały XIV Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji po sekcjach: Ekonomiczne nauki (Przemyśl, Polska, 07-15 lutego 2018 r.). Przemyśl : Nauka i studia, 2018. S. 42-45 (0,2 д. а.).

49. Лупак Р. Л. Положення України в глобальних рейтингах конкурентоспроможності та функціонування економіки: поточний стан та напрями покращення. *Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах глобалізації* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Львів, 27 груд. 2017 р.). Львів : ЛТЕУ, 2017. С. 21-24 (0,2 д. а.).

50. Лупак Р. Л. Пріоритети державної політики імпортозаміщення в контексті розвитку внутрішнього ринку. *Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи* : матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Львів, 28 лист. 2017 р.). Львів : Львів. ін.-т МАУП, 2017. С. 381-385 (0,2 д. а.).

51. Лупак Р. Л. Засоби удосконалення системи управління конкурентоспроможністю підприємств в контексті імпортозалежності України. *Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. молодих учених (м. Львів, 24 лист. 2017 р.). Львів : ДУ «ІРД ім. М. І. Долишнього НАН України», 2017. С. 207-211 (0,2 д. а.).

52. Лупак Р. Л. Формування справедливого і рівноправного конкурентного середовища у сферах виробництва і обігу імпортозамінної продукції. *Трансформаційні зміни національної економіки в умовах євроінтеграції* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дубляни, 30-31 трав. 2017 р.). Дубляни : ЛНАУ, 2017. С. 51-54 (0,2 д. а.).

53. Лупак Р. Л. Протекціоністські погляди на економічну сутність поняття «імпортозаміщення». *Сучасні тенденції розвитку світової економіки* : матеріали IX

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 трав. 2017 р.). Харків : ХНАДУ, 2017. С. 34-35 (0,1 д. а.).

54. Лупак Р. Л. Ефективність політики імпортозаміщення як інструмент підтримки вітчизняних суб'єктів реального сектору економіки в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС. *Фінансово-економічні механізми підтримки суб'єктів реального сектору економіки України в умовах дії Угоди про асоціацію з ЄС* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 24 трав. 2017 р.). Київ : Алерта, 2017. С. 84-87 (0,2 д. а.).

55. Лупак Р. Л. Транскордонне співробітництво регіонів у контексті реалізації державної політики імпортозаміщення. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформації економіки* : зб. наук. стат. за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 13-14 квіт. 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. Ч. 2. С. 154-158 (0,2 д. а.).

56. Лупак Р. Л., Юсипович О. І. Реалізація державної політики імпортозаміщення через регулювання системи оподаткування на регіональному рівні. *Фінансово-економічний розвиток України в умовах трансформаційних перетворень* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Львів, 6-7 квіт. 2017 р.). Тернопіль : Крок, 2017. С. 71-73 (особистий внесок – 0,1 д. а., розроблені пропозиції щодо вдосконалення системи оподаткування на регіональному рівні в контексті реалізації державної політики імпортозаміщення).

57. Лупак Р. Л. Аспекти конкурентного середовища у вивченні концептуальних положень імпортозаміщення. *Економічний розвиток України: поступ у XXI століття* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29 берез. 2017 р.). Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова. С. 21-24 (0,2 д. а.).

58. Лупак Р. Л. Підходи до трактування поняття «економічна безпека держави». *Стратегічні перспективи розвитку економічних суб'єктів в нестабільному економічному середовищі* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Кременчук, 21-23 берез. 2017 р.). Кременчук : КрНУ, 2017. С. 139-141 (0,1 д. а.).

59. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Пріоритети державної політики розвитку сільських територій в контексті вирівнювання просторово-територіальних диспропорцій соціально-економічної безпеки України. *Розвиток національної економіки України: нові реалії та можливості в умовах євроінтеграції* : матеріали доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 28 жовт. 2016 р.). Запоріжжя : КПУ, 2016. С. 12-15 (особистий внесок – 0,1 д. а., визначено просторово-територіальні диспропорції соціально-економічної безпеки України).

60. Лупак Р. Л. Закордонний досвід формування системи антимонопольного регулювання. *Соціально-економічний розвиток України в умовах співпраці з Європейським Союзом* : тези доп. Міжнар. Інтернет-конф. (м. Миколаїв, 14-15 трав. 2016 р.). Миколаїв : МАУ, 2016. С. 142-145 (0,1 д. а.).

61. Лупак Р. Л., Августин Р. Р. Недоліки державного системно-структурного управління як чинники тінізації економіки на посттрансформаційному етапі її розвитку. *Функціонування економічних систем в умовах постіндустріального розвитку* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Харків, 22-25 жовт. 2015 р.). Харків : УПА, 2015. С. 272-274 (особистий внесок – 0,1 д. а., визначено системно-структурні проблеми державного управління, що призводять до тінізації економічних відносин).

62. Лупак Р. Л., Демчишин Я. І. Інституційно-економічні засади формування та реалізації державної політики регулювання роздрібною торгівлі на регіональному рівні. *Научний потенціал на света* : матеріали за 11-а міжнародна научна практична конференція (Софія, Република Българија, 17-25 септември 2015 г.). Софія : ООД «Бял ГРАД-БГ», 2015. С. 26-28 (особистий внесок – 0,1 д. а.: визначено економічні передумови ефективного державного регулювання роздрібною торгівлі на регіональному рівні).

63. Лупак Р. Л., Орлик І. О. Узагальнення світового досвіду стимулювання інвестиційної активності підприємств роздрібною торгівлі. *Актуальні проблеми економіки і торгівлі в сучасних умовах євроінтеграції* : матеріали наук. конф. проф.-виклад. складу і аспірантів Львів. комерц. акад. (м. Львів, 12-13 трав. 2015 р.). Львів : ЛКА, 2015. С. 84-85 (особистий внесок – 0,1 д. а., визначено просторово-територіальні особливості активізації інвестиційної діяльності підприємств роздрібною торгівлі в країнах з розвинутою економікою).

64. Лупак Р. Л. Перешкоди інвестиційної діяльності підприємств прикордонних територій західних регіонів України. *Фінансово-економічний розвиток України в умовах євроінтеграції* : зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Львів, 25 берез. 2015 р.). Львів : ЛКА, 2015. С. 39-42 (0,3 д. а.).

Публікації, які додатково відображають результати дисертації:

65. Двігун А. О., Лупак Р. Л. Інструменти державної політики імпортозаміщення на ринку непродовольчих споживчих товарів : аналіт. зап. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/2897> (особистий внесок – 0,5 д. а., визначено чинники та особливості посилення імпортозалежності на ринку непродовольчих споживчих товарів західних регіонів України).

66. Лупак Р. Л., Васильців Т. Г. Конкурентоспроможність підприємства : навч. посіб. Львів : Вид-во ЛТЕУ, 2016. 484 с. (особистий внесок – 14,2 д. а., обґрунтовано функціональні основи розвитку конкурентних відносин, враховуючи інституційні чинники конкуренції та державного регулювання економіки, висвітлено теоретико-методичні та прикладні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства).

67. Давиденко С. В., Шехлович А. М., Лупак Р. Л. Пріоритети забезпечення інноваційної безпеки України в умовах зовнішньої агресії : аналіт. зап. URL : http://lv.niss.gov.ua/content/articles/files/AZ_Shekhlovych_2016-b057a.pdf (особистий внесок – 0,2 д. а., визначено системні проблеми розвитку інноваційної та наукової діяльності в Україні).

68. Економічна безпека : підручник / Т. Г. Васильців та ін. ; за ред. О. Б. Жихор, О. І. Барановського. Київ : УБС НБУ, 2015. 467 с. (особистий внесок – 0,6 д. а., обґрунтовано інституційний базис та організаційно-економічні механізми зміцнення економічної безпеки підприємництва).

69. Інтелектуальна власність : навч. посіб. / Т. Г. Васильців та ін. Львів : Вид-во ЛКА, 2015. 252 с. (особистий внесок – 2,2 д. а.: охарактеризовано роль і значущість розвитку інтелектуальної творчої діяльності та комерціалізації її результатів для ефективного забезпечення інноваційності та конкурентоспроможності системи національного господарства).

70. Дисбаланси та механізми розвитку внутрішнього ринку України в умовах воєнних дій на Донбасі : аналіт. доп. / В. І. Волошин та ін. Львів : ЛігаПрес, 2015. 84 с. *(особистий внесок – 0,5 д. а., визначено механізми та засоби врівноваження дисбалансів розвитку внутрішнього ринку України)*.

71. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». Київ : НІСД, 2015. 684 с. *(особистий внесок – 0,1 д. а., визначено напрями реалізації структурних реформ у системі забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів України)*.

72. Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Ільчук О. О. Напрями підвищення інвестиційної привабливості прикордонних територій західних регіонів України : аналіт. зап. URL : <http://lv.niss.gov.ua/public/File/1/AZ%20Invest%207.10.14.pdf> *(особистий внесок – 0,2 д. а., визначено причини та перешкоди покращанню інвестиційної привабливості прикордонних територій західних регіонів України)*.

73. Організаційно-економічні механізми та засоби нарощування і ефективного використання потенціалу розвитку прикордонних територій західних регіонів України : аналіт. доп. / В. І. Волошин та ін. ; за заг. ред. Т. Г. Васильціва. Львів : Ліга Прес, 2014. 230 с. *(особистий внесок – 0,5 д. а., визначено інструменти забезпечення соціально-економічного розвитку прикордонних територій західних регіонів України)*.

74. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». Київ : НІСД, 2014. 148 с. *(особистий внесок – 0,1 д. а., визначено систему заходів щодо стимулювання структурної перебудови національної економіки на інноваційних засадах)*.

75. Волошин В. І., Васильців Т. Г., Лупак Р. Л. Напрями стимулювання розвитку малого підприємництва на периферійних територіях західних регіонів України : аналіт. зап. URL : <http://www.niss.gov.ua/articles/1290> *(особистий внесок – 0,2 д. а., визначено негативні аспекти розвитку малого підприємництва на периферійних територіях західних регіонів України)*.

76. Пріоритети, механізми та інструменти соціально-економічного розвитку периферійних територій західних регіонів України : аналіт. доп. / В. І. Волошин та ін. ; за заг. ред. Т. Г. Васильціва. Львів, 2013. 248 с. *(особистий внесок – 0,4 д. а., визначено напрями та засоби забезпечення розвитку дорожньо-транспортної інфраструктури периферійних територій західних регіонів України)*.

77. Потенціал конкурентоспроможності західних регіонів України та проблеми його реалізації у посткризовий період : аналіт. доп. / В. І. Волошин та ін. ; за заг. ред. Т. Г. Васильціва. Львів : РФ НІСД у м. Львові, 2011. 230 с. *(особистий внесок – 0,4 д. а., проведено оцінювання потенціалу конкурентоспроможності реального сектору економіки регіону)*.

АНОТАЦІЯ

Лупак Р. Л. Імпортозаміщення в системі економічної безпеки держави: регіональний аспект. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки). – Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2018.

У дисертації вирішена сукупність завдань щодо обґрунтування теоретико-методологічних і прикладних засад удосконалення державної політики імпортозаміщення в системі забезпечення економічної безпеки України в регіональному аспекті. Узагальнено змістово-типологічні характеристики імпортозаміщення як інструменту державної політики розвитку внутрішнього ринку та забезпечення економічної безпеки. Ідентифіковано особливості регіональної політики у сфері імпортозаміщення та забезпечення економічної безпеки регіону. Охарактеризовано теоретичні положення системи економічної безпеки держави та її взаємозв'язки з імпортозаміщенням і регіональним розвитком. Визначено ризики і загрози економічній безпеці в процесі посилення імпортозалежності. Обґрунтовано концептуальні характеристики забезпечення економічної безпеки держави шляхом регулювання імпортозаміщення на регіональному рівні. Досліджено загальний стан, тенденції, регіональні та галузево-секторальні особливості імпортозалежності. Оцінено ефективність державної політики імпортозаміщення в контексті розвитку внутрішнього ринку і гарантування економічної безпеки. Проведено інтегральне оцінювання імпортозалежності та еластичності її зв'язків з економічною безпекою держави. Визначено стратегічні орієнтири політики імпортозаміщення та безпеки розвитку внутрішнього ринку. Обґрунтовано напрями інституціональних змін та структурних реформ у контексті реалізації політики імпортозаміщення в регіональному аспекті. Запропоновано модель реалізації інноваційного потенціалу розвитку реального сектору економіки регіонів. Розроблено регіонально-галузеві інструменти реалізації політики імпортозаміщення. Визначено напрями та засоби державної політики забезпечення конкурентоспроможності базових видів економічної діяльності з врахуванням регіональних особливостей. Розроблено інструменти державної політики імпортозаміщення на ринку непродовольчих споживчих товарів.

Ключові слова: економічна безпека держави, система забезпечення, імпортозаміщення, регіональна політика, внутрішній ринок, структурні реформи, інституціональні зміни, імпортозалежність, ризики та загрози, інструменти та засоби.

АННОТАЦИЯ

Лупак Р. Л. Импортозамещение в системе экономической безопасности государства: региональный аспект. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 21.04.01 – экономическая безопасность государства (экономические науки). – Национальный институт стратегических исследований, Киев, 2018.

В диссертации решена совокупность задач по обоснованию теоретико-методологических и прикладных основ совершенствования государственной политики импортозамещения в системе обеспечения экономической безопасности Украины в региональном аспекте. Обобщены содержательно-типологические характеристики

импортозамещения как инструмента государственной политики развития внутреннего рынка и обеспечения экономической безопасности. Идентифицированы особенности региональной политики в сфере импортозамещения и обеспечения экономической безопасности региона. Охарактеризованы теоретические положения системы экономической безопасности государства и ее взаимосвязи с импортозамещением и региональным развитием. Определены риски и угрозы экономической безопасности в процессе усиления импортозависимости. Обоснованы концептуальные характеристики обеспечения экономической безопасности государства путем регулирования импортозамещения на региональном уровне. Исследованы общее состояние, тенденции, региональные и отраслевые секторальные особенности импортозависимости. Оценена эффективность государственной политики импортозамещения в контексте развития внутреннего рынка и обеспечения экономической безопасности. Проведена интегральная оценка импортозависимости и эластичности ее связей с экономической безопасностью государства. Определены стратегические ориентиры политики импортозамещения и безопасности развития внутреннего рынка. Обоснованы направления институциональных изменений и структурных реформ в контексте реализации политики импортозамещения в региональном аспекте. Предложена модель реализации инновационного потенциала развития реального сектора экономики регионов. Разработаны регионально-отраслевые инструменты реализации политики импортозамещения. Определены направления и средства государственной политики обеспечения конкурентоспособности базовых видов экономической деятельности с учетом региональных особенностей. Разработаны инструменты государственной политики импортозамещения на рынке непродовольственных потребительских товаров.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, система обеспечения, импортозамещение, региональная политика, внутренний рынок, структурные реформы, институциональные изменения, импортозависимость, риски и угрозы, инструменты и средства.

ANNOTATION

Lupak R. L. Importation substitution in the system of economic security of the state: the regional aspect. – The manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Economics in specialty 21.04.01 – Economic Security of the State (economic sciences). – National Institute for Strategic Studies, Kyiv, 2018.

The dissertation solves a set of tasks for the substantiation of theoretical and methodological and applied principles of improvement of the state policy of import substitution in the system of ensuring economic security of Ukraine in the regional aspect. Protective and liberal strategic approaches to import substitution within the framework of state regulation are allocated. It is concluded that the regional policy of import substitution is a separate integral direction of the state policy, which is implemented with the purpose of overcoming systemic risks and threats of import dependence of the interregional and local markets, and is implemented using a set of mechanisms, tools and measures available, most acceptable and effective at the regional level. Interdependence of import substitution, development of the domestic market and ensuring economic security of the state are

determined. The world experience in realization of the state policy of import substitution, its regional-branch features, advantages and disadvantages and conclusions concerning adaptation to domestic conditions was made.

It is substantiated that an effective state regional policy of import substitution should aim at the introduction of monitoring, timely detection, localization and leveling of functional and structural and systemic risks and threats. It has been established that minimizing the risks and threats to the state's economic security in the process of strengthening import dependence requires the protest of effective measures of state policy which, on the one hand, ensure balanced territorial development, and on the other - improvement of the import substitution policy in the sectoral aspect. A sufficient number of methodological approaches to assess import dependence and the effectiveness of the state policy of import substitution, where predominantly used coefficients of export-import coverage, import quotas, GDP surplus on imports, and others are found.

The results of the analysis confirmed the high level of import dependence of the domestic market of Ukraine and the expressed tendencies towards its strengthening and the growth of critical threats to the economic security of the state. Assessments were made and features of import dependence by regions were identified, which showed excessive territorial-spatial differentiation and high criticality of the scale and trends of intra-regional consumption of imported goods in Ukraine. The sectors and sectors of the national economy, which formed a significant dependence on the import of goods, were characterized. The obtained results are reinforced by the conclusions of the integrated assessment of import dependence, including its correlation with the state of economic security of the state.

The strategic goal of the state policy of import substitution in Ukraine has been identified, which is to reduce the dependence of the domestic market on imports by strengthening competitiveness and increasing demand for domestic products (products, services), increasing production capacities and realizing the innovative potential of the real sector of the national economy. The directions and tasks of institutional changes and structural changes in the regional and branch aspects necessary for realization of effective policy of import substitution in the system of economic security of the state are determined. The regional peculiarities of activation of innovation activity are characterized and the tools of innovation development and determined the strengthening of competitiveness of subjects of the real sector of economy.

Taking into account economic interests, the means of strengthening the economic security of the subjects of the real sector of the economy are determined. The directions and tools of system strengthening of the competitive positions of the subjects of the real sector of the economy on the basis of improving the efficiency of management of their material and intangible assets are determined. The complex approach to the formation and realization of the economic potential of the subjects of the real economy sector in the conditions of the European integration vector of the state development, which takes into account the influence of the system of public administration of different levels and functional aspects of the system of economic security of the national economy, is proposed. The scale, factors and features are investigated, the tools of the state policy of import substitution in the market of non-food consumer goods.

Key words: state economic security, supply system, import substitution, regional policy, domestic market, structural reforms, institutional changes, import dependence, risks and threats, tools and means.